

Mennesket

En fellesutgave for tre antroposofiske tidsskrift - høsten 2022

Bladet LandsByLiv utgis av Sosialterapeutisk Forbund (www.sosialterapi.no). Tidsskriftet er et forum for mennesker som lever, arbeider og er engasjert i sosialterapeutisk arbeid i Norge. Sosialterapeutisk Forbund består av selvstendige virksomheter som arbeider med mennesker med spesielle behov, både barn,

ungdommer og voksne. Det antroposofiske menneskesynet, slik det er utformet av Rudolf

Steiner ligger til grunn for arbeidet i de i alt 14 antroposofiske virksomheter (skole-, bolig-, og arbeidstilbud) til ca. 314 elever/ beboere. Studiet i sosialpedagogikk ved Steinerhøyskolen (www.steinerhoyskolen.no) gir en bachelorgrad i sosialfaglig arbeid basert på steinerpedagogiske metoder. Kontakt og ansvarlig: Sissel Jenseth, tlf 975 63 875, post@landsbyliv.no.

Antroposofi I NORGE

Antroposofi i Norge er medlemsblad for Antroposofisk selskap i Norge (www.antroposofi.no).

Målet er å speile det praktiske arbeidet med antroposofien i Norge og internasjonalt, samt være et organ for fordypning og drøfting av antroposofiens ideer. Bladet inneholder også synspunkter fra medlemmer, tidsaktuelle tema både innen samfunn og kulturliv og artikler om selskapets historie. Redaktør: Elizabeth Wirsching. Redaksjonens adresse: Oscars gate 10, 0352 Oslo, tlf 476 23 744, asn@antroposofi.no.

LIBRA

Tidsskrift for antroposofi

Tidsskriftet Libra (www.libra.antropos.no) er et kulturtidsskrift, som vil gi et bidrag til dagens kultur og livssynsdebatt med utgangspunkt i antroposofien. Tidsskriftet kommer ut med fire nummer i året og tar opp aktuelle temaer innenfor vitenskap, kunst, religion og samfunnsliv. Ved siden av artikler med tidsaktuell eller mer kulturhistorisk innhold, bringer Libra intervjuer, dikt, naturbetragtninger og bokanmeldelser. Libra utgis med støtte fra Norsk kulturfond. Libras adresse: Postboks 7067, Majorstuen, 0306 Oslo, tlf 22 46 03 74, e-post: libra@antropos.no. Tidsskriftet kan kjøpes i Antropos bokhandel, Josefines gate 12, 0351 Oslo, og i enkelte Narvesenutsalg.

dialogos

medie- og ressurscenter

Foreningen Dialogos (www.dialogos.no) utgjør et nettverk av antroposofisk inspirerte virksomheter med en sosial praksis, inspirert av et humanistisk-spirituell menneskesyn. I sitt arbeid søker Dialogos å bidra til dialog samt virke for et mer menneskelig og miljøbevisst samfunn, inspirert av ideene om det antroposofiske menneskebildet og sosial tregrening. Kommunikasjon og nyhetstjeneste prioriteres med ukentlig utgivelse av e-nyhetsbrevene Nyhetsdryss og AntroPost. Dialogos medie- og ressurscenter, Oscars gt. 10, 0352 Oslo tlf: +47 975 63 875, e-post: post@dialogos.no www.dialogos.no, facebook.com/dialogos.no

LEDER - Å stå i sin tid

Christine Gruwez oppfordrer oss i årets utgave av «Mennesket» til å utholde den altopp-slukende følelsen av å være maktesløs. Der du ikke kan trekke deg tilbake, for det finnes ikke noe bakenfor. Samtidig ser du heller ingen fremtid. Du er som låst. Det handler om å utholde maktesløsheten, ta den innover seg. Føle smerten og bære den i taushet. Slik kan det skje en indre forvandling. En oppvåkning. Ut ifra hjertet. For det onde kan bare forløses gjennom det godes krefter. Du blir en medbærer, et vitne til din tid.

– Det vi trenger er en filosofi som kan forandre verdensbildet, påpeker Hans Kolstad i et lengre intervju. Før var filosofien en akademisk øvelse, nå er den en del av forutsetningen for en livsviktig endringsprosess. Vi må forstå at mennesket er et åndelig vesen, at vi som mennesker er forbundet med hverandre, og at tiden en åndelig prosess.

I *Ungdomskurset*, som Rudolf Steiner holdt for yngre mennesker i Stuttgart for 100 år siden, sier han: «Vi kommer bare videre når vi gjør oss klart det tragiske ved verdenshendelsene i vår tid: at vi egentlig står overfor et intet, noe vi nødvendigvis måtte møte i jordutviklingen, for at den menneskelige frihet skulle bli mulig. Overfor dette intet trenger vi oppvekkelse gjennom ånden.»

«Mennesket» 2022 byr på en rikholdig opplevelse – fra bevisstgjørende artikler til et mangfold av aktiviteter og virksomheter som utfolder seg over det ganske land – og som alle inngår i en større helhet.

Vi ønsker deg en god Mikaeli.

Elizabeth Wirsching (Antroposofi i Norge), Gunnar Ihlen (Libra), Arne Øgaard (Dialogos)
Rigmor Skålholt (LandsByLiv), Sissel Jenseth, redaktør Mennesket (Dialogos)

«Mennesket» utgis av Dialogos medie- og ressurscenter i et nært samarbeid med Antroposofisk selskap i Norge, Sosialterapeutisk Forbund og tidsskriftet *Libra*. Denne felles utgaven kommer i stedet for de ordinære utgivelsene i høst. «Mennesket» har mottatt støtte av Rudolf Steinerstiftelsen.

Redaktør: Sissel Jenseth, Dialogos medie- og ressurscenter

Opplag: 3000

Layout: Kaja Jenseth

Trykk: 07Gruppen AS

Postadresse: Oscars gt. 10, 0352 Oslo

ISSN 2535-7808

FORSIDE: «Damen med enhjørningen». Seks store gobeliner tilegnet seks sanser. Teppe 1: «Smak» Musée de Cluny i Paris. www.musee-moyenage.fr

INNHold

- 5 Mennesket er en bro, *Rudolf Steiner*
- 6 Å være maktesløs - nåtidens okular, *Christine Gruwez*
- 10 Hans Kolstad: - Verden og vi er i ferd med å utvide bevisstheten, *Dag Blakkisrud*
- 16 «En av nutidens merkeligste menn...» Et essay om Rudolf Steiners Norgesbesøk, *Frode Barkved*
- 20 Betraktninger om «Faust»-dramaet og Faustskikkelsens lengsel, *Gunnar Ihlen*
- 27 Årsoppgave på Ljabruskolen - Jonas strikket genser, *Jon-Ingolf Trømborg*
- 31 Klar melding om autisme - unik eller stereotyp? *Nina Maria Brun*
- 32 Årstidene og vinterens glede! *Nina Maria Brun*
- 34 Eurytmien lever videre, *Arne Øgaard*
- 36 Nøisomhed Gård - verdens nordligste biodynamiske gård, *Eric Brinkhof*
- 40 Grunnår i biodynamisk landbruk på Fokhol gård i samarbeid med Alm Østre, *Elizabeth Wirsching*
- 42 Tre vitale områder for bærekraft i Camphill, *Will Browne*
- 45 Camphill Rotvoll safteri 2021, *Mats Miersch*
- 46 FRAMskolens miljøagenter på Vallersund Gård, *Dag Balavoine*
- 48 «Belivet» vann og bokashi på Vidaråsen, *Will Browne*
- 49 Ubuntu - antroposofi på afrikansk? *Dag Blakkisrud*
- 52 Bokomtale: Arne Klingborg, en livskunstner, *Arne Øgaard*
- 54 Altertavler - utdrag fra «Ett liv i konsten», *Berit Frøseth*
- 56 Fra Ungdomskurset: Hvem er vår fiende? Er det vårt indre liv? *Arne Øgaard*
- 60 Det største tallet er én, *Kristine Høiland*
- 62 «Omelette norvégienne»: Suzanne Brøggers møte med Kaj Skagens utopi
- 64 Bokomtale: Mellom Ekko og Narcissus, *Steingrimur Njálsson*
- 66 Truslene mot demokratiet - med et blikk på filosofen Hjalmar Heggens bok, *Arne Øgaard*

RUDOLF STEINER

Mennesket er en bro

Mennesket er en bro
mellom fortiden
og fremtidens væren;
Nåtid er øyeblikket;
øyeblikket som bro.
Ånd oppstår i sjelen,
i materiens ham,
som kommer fra fortiden;
Sjel blir til ånd i kimskaalen,
det er fremtidsveien.
Grip det fremtidige
gjennom det forgangne.
Håp på det tilblivende,
det som er i sin vorden.
Slik gripes væren
som er i sin vorden.
Slik gripes det
som blir til
i det som eksisterer.

Eine Brücke ist der Mensch
Zwischen dem Vergangnen
Und dem Sein der Zukunft;
Gegenwart ist Augenblick;
Augenblick als Brücke.
Seele gewordner Geist
In der Stoffeshülle
Das ist aus der Vergangenheit;
Geist werdende Seele
In Keimesschalen
Das ist auf dem Zukunftswege.
Fasse Künftiges
Durch Vergangnes
Hoff auf Werdendes
Durch Gewordenes.
So ergreif das Sein
Im Werden;
So ergreif, was wird
Im Seienden.

Dette skrev Rudolf Steiner 24. desember 1924 (Wahrspruchworte (Sannhetsord) GA 40).
Den norske teksten er basert på en dansk oversettelse av Niels Henrik Nielsen.

Å være maktesløs - nåtidens okular

AV CHRISTINE GRUWEZ

En bølge av dyp avmakt går gjennom verden. Den uttrykker at det utenkelige har skjedd. Vi står som lamslått. Hva vil det si å være en person i sin samtid? Hvordan forholde seg til dagens hendelser uten å benytte seg av et «teleskop», og i stedet se etter de levende forbindelsene?

Den 2. mars 2022 hadde ukeavisen *Die Zeit* følgende overskrift på forsiden: «Hvordan kan vi hjelpe»? For det oppleves som uutholdelig å kun være en tilskuer. Men hvordan kan vi hjelpe? Hjelper våpenleveranser? Hjelper sanksjoner? Hva betyr «å hjelpe»?

Selvfølgelig bør det gis hjelp. Vi opplever en imponerende solidaritet, men situasjonen hardner samtidig til. Det blir vanskeligere å finne en åpning som kan føre til en endring av situasjonen. Analyser og kommentarer blandes sammen. Man klamrer seg til én tolkning, før man igjen blir overvældet av kompleksiteten i det hele.

Umiddelbart under overskriften stod lederartikkelen i *Die Zeit* med tittelen: «Hvordan kan vi forsvare oss»? Her starter opplevelsen av maktesløshet. En følelse som tar bolig dypt inne i sjelen, og er en av de mest grunnleggende og dypeste erfaringene et menneske kan ha. Bare opplevelsen av kjærlighet har en lignende signatur. Slike erfaringer er så gjennomgripende at de fremstår som en total besettelse som ikke gir rom for noe annet. I følelsen av maktesløshet tar angst og håpløshet overhånd. Du blir fullstendig lammet, men kan ikke trekke deg tilbake, for i maktesløsheten fin-

nes ikke noe bakenfor. Det har forsvunnet. Samtidig ser du heller ingen fremtid. Du er som låst.

- Hva bærer meg nå når ingenting annet bærer?
- Hvem bærer meg?

BEVISSTHETSSJELENS OKULAR

Christiaan Huygens (1629 – 1695) er en av de største vitenskapsmennene i moderne tidsalder. Han levde i en politisk svært turbulent tid med store omveltninger, der – som han skriver – «folk var forelsket i ideene sine», og de ønsket å hevde sin «eiendomsrett» til disse ideene. Ikke innholdet i idéen, men hvem som hadde tenkt dem, ble stadig viktigere. Tid og rom ble målt, kartene ble stadig mer presise, og grensene mellom ulike land og havområdet ble tegnet inn. Himmell og jord ble delt.

Huygens, som både var matematiker og oppfinner, oppdaget bl.a. Saturns ringer og månen Titan. Denne oppdagelsen gjorde han takket være sitt «okular» – et to-linse-system for forstørrelser i et teleskop.¹ Slik kunne han «trekke til seg» det han ellers ikke kunne ha sett. Samtidig ble det som han observerte skilt fra helheten, det ble trukket ut av sin sammenheng. Okularet hans rettet seg i grunnen mot øyet og ikke imot stjernehimmelen ... Det fjernet forbindelsen med

.....

¹ Okular er den delen av et optisk avbildningssystem som gjør det mulig å umiddelbart betrakte det mellombildet som frembringes av objektivet, for eksempel i et mikroskop eller en kikkert. Okularet blir plassert nær opp til øyet og fungerer da som en lupe. Som oftest er det sammensatt av en feltlinse og en øyelinse, begge plankonkave. snl.no

helheten. Okularet ble øyet (oculus). Slik kunne han ta det han betraktet ut av kontekst. Gjennom okularet klarte Huygens å få et bilde av Saturn nærmere enn det noen gang hadde vært, men i samme øyeblikk tapte han det menneskelige perspektivet både for stjernehimmelen og så vel for medmenneskene. Det som han så, så han isolert. Og de vitenskapelige resultatene han derved oppnådde, kunne han tilegne seg selv. De ble til hans «eiendom», signert av ham og fikk hans navn: «Huygens-okularet», slik det var vanlig på hans tid.

Et av kjennetegnene ved dagens bevissthet er den manglende evnen til å sette seg inn i «den andres» sted. Ikke bare «den andre» som medmenneske, men også alt det vi kaller «verden» og «natur». Alt det som i hver enkelt av oss oppleves som forskjellig fra oss selv. Denne situasjonen med den andre og annerledesheten kan nøye oppfattes og observeres, det kan tolkes i alle sine detaljer, men døren åpnes ikke. Vi blir stående «utenfor» selv om vi har tilgang til alle fakta.

Enhver situasjon oppstår ut fra en innbyrdes sammenheng, et kjede av hendelser og kjensgjøring som allerede har skjedd. Derfor, til tross for sine forskjeller, har alle disse hendelser det til felles at det allerede har foregått. De kommer fra fortiden. Den sammenhengende, levende forbindelse de har til hverandre, er ikke lenger virksom.

På teatret og i operaen har borgerskapet hatt for vane å bruke kikkert når de ville se en skuespiller eller sanger på nært hold. I kikkerten får de vedkommende et øyeblikk for seg selv. Det kan sees som et sjarmerende karaktertrekk fra en viss tid, men ved nærmere ettersyn er det også et tydelig eksempel på hvordan vi har forskjøvet vår bevissthet i forhold til omverdenen. Svært ofte opplever vi hendelser på skjermen eller på scenen, uten at vi umiddelbart har mulighet til å gripe inn. Alt er avhengig av omstendighetene, og slik endres vår tenkning, våre følelser eller vårt viljesliv. Vi flytter det vi ser nærmere eller lenger unna – vi zoomer inn eller ut, eller legger til en forgrunn vi liker og angir noe annet som bakgrunn.

Det er først i krisetider, slik vi nå opplever, at dette åpenbares. Et eksempel kan være nyhetsdekningen.

Her blir det ganske tydelig; enhver nyhetssak blir i det øyeblikk som den kommuniseres, til et løsrevet, forstørret bilde av en bestemt hendelse, atskilt fra en større sammenheng. Derved skapes et bevissthetsokular. Men fordi øyeblikket har falt ut av konteksten, kan vi forstørre det, og omvendt; fordi vi forstørrer det, mister det sin levende forbindelse til helheten. Vi blir dermed vår tids tilskuere. Vi blir stående utenfor tidens hendelser, vi inngår ikke i dem. Dette er et skritt i den nåværende bevissthetsutviklingen.

Christine Gruwez.

ER VI DØMT TIL Å VÆRE TILSKUERE?

Vi lengter alle etter nærhet til et annet menneske, men siden det viser seg ikke å være en selvfølge, prøver vi å bringe den andre nærmere. Og på nøyaktig samme måte som med et okular, søker vi å skille ut enkelte elementer fra virkeligheten og forstørre disse opp. På sosiale medier fra Tik-Tok til Instagram vil du finne et uendelig antall av slike «forstørrelser». Selv om de enkelte elementene er ekte i og for seg selv, er de allikevel atskilt fra en større helhet, ofte også atskilt fra sin levende sammenheng.

Å skille sant fra usant, ekte fra falskt – uansett hvor viktig det er – er ikke den eneste vanskeligheten. Enda vanskeligere er å skjelne mellom det som er innenfor og det som er utenfor. Og siden et øyeblikksbilde av et bestemt, forstørret utsnitt ofte virker beroligende og tilsvarer vårt umiddelbare behov for kontroll, rygger vi som regel tilbake for å se helheten som utsnittet er en del av.

DEN FØRSTE KJÆRLIGHETEN

Hvert menneske kommer til verden med et jeg-aktivt

potensiale; evnen til den første kjærlighet. Denne kjærligheten er ren begynnelse, det betyr at den verken har objekt eller retning ennå. Den har heller ingen årsak. Den er umiddelbar: både i sitt vesen, sin kilde og i utøvelsen. Den første kjærligheten viser seg i oppmerksomhet som intensjon, som deretter utvikler seg videre og blir evnen til å elske. Hos det helt lille barnet viser dette seg som en ubetinget åpenhet for alt det møter. På denne måten skiller den første kjærligheten seg fra alle fremtidige utøvelser av potensialet. Men det betyr ikke at det bare kan skje én gang. For begynnelsen er en ren igangsettelse – et potensiale satt i bevegelse, som bare kan og vil finne sin bestemmelse mens det er i bevegelse. Det er hver gang en ny begynnelse. Avhengig av hvordan oppmerksomheten utøves. Oppmerksomhet er hengivende kraft som utfolder seg uten å vite eller forvente noe på forhånd av hva denne hengivenheten vil møte.

Ingen har fremstilt eller levd ut denne evnen til ren oppmerksomhet så innsiktsfullt som Simone Weil. Som et tegn på sin absolutte menneskelighet har hun aldri gitt opp å søke å komme på sporet av den opprinnelige kilden til enhver menneskelig skaperkraft.

I «Schwerkraft und Gnade» (Tyngdekraft og nåde) skriver hun: «Den skapende evnen i mennesket springer ut av dets høyeste oppmerksomhet, og den høyeste oppmerksomhet vil alltid være av religiøs art. Mengden av skapende genialitet som en viss tidsalder kan produsere, er i høyeste grad proporsjonal med graden og intensiteten av oppmerksomhet, det vil si mengden av autentisk religiøsitet som en viss tidsalder fremviser.» Og hun fortsetter: «Den fullstendig rensede og rene oppmerksomhet er bønn.»²

Den italienske filosofen Giorgio Agamben skriver følgende i *Was heisst: Zeitgenosse?* (Hva betyr det å være samtidig?): «Å være samtidig er å ikke la seg blende av tidens flomlys, men også å være i stand til å gripe de skyggefulle sidene av tilværelsen. [...]

Den som kan betrakte sin tids mørke som en sak som har noe med en selv å gjøre, som taler til en og kommer til en på en helt spesiell måte, som vender sitt ansikt, hele sin oppmerksomhet hen imot mørkets sammenslutning som dukker opp i ens egen tid, vil være en samtidig».³

I dette skriftet, skrevet i løpet av Agambens studieår ved universitetet i Venezia, oppfordrer han oss til å stå ansikt til ansikt med mørket, å vende ansiktet vårt helt imot mørket, samtidig som lyset som brytes og spres i mørket, og som ikke må forlates. Bare ved å rette oppmerksomheten mot mørket, vil lyset få sjanse til en ny begynnelse. En ny begynnelse betyr å kunne samle seg og gjenvinne kontakten med sin kilde, sitt opphav, og – som om det var første gang; å skape seg på nytt.

Det Agamben presenterer er et radikalt ståsted, som kan gjenfinnes hos Rudolf Steiner på en helt annen måte, som et perspektivskifte fra fakta til symptom, fra det skapte til det som er i sin spede begynnelse.

«Vi vet fra tidligere forelesninger som jeg har holdt om lignende temaer, at i et åndelig perspektiv må det som vi til vanlig kaller historie, sees på en annen måte i en symptomatologi. Det betyr ut fra det synspunktet jeg henviser til her, at det man til vanlig får servert som historieundervisning, det som er nedtegnet og formidles i historiefaget i skolen, skal man ikke betrakte som om det egentlig vesentlige i menneskehetens utvikling. Man skal bare se på det som symptomer, som til en viss grad finner sted på overflaten, og som man må se gjennom for å avsløre i de dypere lagene av det som skjer, som kan avsløre hva som faktisk foregår i menneskehetens utvikling.

Mens historiefaget generelt ser på de såkalte historiske hendelsene som absolutte, må det som kalles historiske hendelser her bare forstås som noe som ganske enkelt avslører en dypere underliggende, sann virkelighet, og hvis man ser riktig på den, avsløres

2 S. Weil, *Schwerkraft und Gnade*, Matthes & Seitz, Berlin 2021, 127-129.

3 Giorgio Agamben, *Qu'est-ce que le contemporain?* Rivage Poche, Petite Bibliotheque 2008.

den sanne virkelighet.»⁴

Det Rudolf Steiner omtaler som historiske hendelser – der hver av hendelsene har falt ut av sin kontekst – kan transformeres gjennom et endret perspektiv, slik at menneskehetens sanne utvikling kan komme til syne. Det handler om å vende blikkets retning i den forstand at hvert blick på det som er i sin spede begynnelse, samtidig er en ny begynnelse. Det som er i sin vorden, kan i ifølge sitt vesens natur ikke forstørres eller utvides, ut av sin sammenheng. Enhver utvidelse ville fordreie og forvrengte tilblivelsen, ja, bringe den til stillstand. Med blikket festet på det som er i ferd med å bli til, kan man ikke isolere eller skille seg fra det.

DEN ANDRE KJÆRLIGHETEN

Å oppdage tendensen til å ville isolere seg, er det første steget på veien fra å være tilskuer til å bli samtidig. Den første kjærligheten jeg ble født med, åpner muligheten for å gjenkjenne dette fullt ut. Det er erkjennelsen av ondskap. For essensen av ondskap er isolasjon, separasjon fra den levende sammenhengen. Ondskapen er der fortsatt, slik den fremstår som kjensgjerning og mulighet. Overfor dette våkner jeg opp. Jeg kan stadig observere det der ute, men det som nå åpner seg for meg, er erkjennelsen av at jeg selv bærer i meg mulighet for enhver form for ondskap. Her snakker Rudolf Steiner om «tilbøyelighet» og om «innvielse i ondskapens mysterium». Det finnes ikke en forbrytelse i verden som ethvert menneske i den femte post-atlantiske tidsalder ikke har en tilbøyelighet til i sin underbevissthet. Hvorvidt denne tilbøyeligheten til ondskap i det ene eller andre tilfellet fører til en ond handling, avhenger helt av andre omstendigheter enn selve tilbøyeligheten.⁵

Hvordan kan jeg gjenkjenne denne tendensen i meg? Er jeg i stand til det? For å gjenkjenne ondskap

som en «tendens» i meg selv, er ikke det samme som å se virkningene av ondskap utenfor meg selv. Det er et møte, et møte som bare kan finne sted i meg selv. Jeg er den eneste personen som kan få det til å skje. Og for at møtet skal finne sted, trenger jeg et rom, et indre rom som bare jeg kan skape. Det er et rom hvor jeg kan lytte og hvor resonans kan oppstå. Samtidig er dette rommet det sted i meg hvor avmakten tok sitt grep, hvor jeg ikke klarte å komme videre. Men idet jeg vender blikkets retning, åpner rommet seg igjen. Det uutholdelige forblir uutholdelig, og jeg orker fortsatt ikke. Men jeg kan holde meg våken, være til stede, om så bare for et kort øyeblikk.

I det øyeblikket jeg gjenkjenner det onde i meg, opplever jeg samtidig vår tids nød. Jeg blir innviet i tidsbegivenhetenes vesen, og dette vesenet bærer ondskapens signatur. Nå står jeg ansikt til ansikt med tidens hendelser. Uten et okular imellom oss. Det akutte og kroniske behovet jeg følte som tilskuer, er ikke lenger bare mitt eget, men tidens behov. Ikke bare er jeg kommet til denne erkjennelsen, men den finner sted i meg. Det er sant, autentisk.

Opplevelsen av å være maktesløs, der jeg ikke kan eller kunne bære meg selv, har gjort at jeg klarer å ta innover meg og bære noe annet enn meg selv. Isolasjonen og tilbaketrukketheten oppheves for et øyeblikk. Jeg blir en medbærer, en støttespiller. Jeg er et vitne til min tid, og andre støtter meg.

Den andre kjærligheten begynner her: «Die Lieb' ist frey gegeben, Und keine Trennung mehr.» (Kjærligheten er frigitt. Det finnes ingen adskillelse mer.) Novalis

Artikkelen stod i Das Goetheanum nr. 11 – 2022

*Das Goetheanum: <https://dasgoetheanum.com>
Engelsk versjon: <https://dasgoetheanum.com/en/>*

Christine Gruwez (1942) er født i Belgia. Hun har studert filosofi, klassisk filologi, samt Iran-studier og steinerpedagogikk. Til norsk ved Sissel Jenseth.

.....

4 Rudolf Steiner, Das Heraufkommen des Bewusstseins-impulses, 18. okt 1918, Dornach, GA 185.

5 Rudolf Steiner, Geschichtliche symptomatologie, 26 okt, 1918, GA 185.

Verden og vi er i ferd med å utvide bevisstheten

Et møte med Isali Faye og Hans Kolstad på Dethsgård på Læsø.

TEKST OG FOTO: DAG BLAKKISRU

Isali Faye og Hans Kolstad bor i en hvitkalket dansk gårdsbygning på Læsø i Kattegat, omgitt av en stor hage og veldig løvtrær. Rom etter rom er pusset opp, og en stue er nylig blitt malt i vakre, historiske grønnfarger. Den opprinnelige hovedbygningen var så antikvarisk verdifull at den nå befinner seg på Frilandsmuseet nord for København. For opprinnelig var Dethsgård firelenget og hadde tangtak, som er unikt for Læsø.

- Vi har fortsatt en original norsk jernovn fra

1700-tallet. Men dessverre er det er ikke lenger lov til å bruke slike ovner, sier Hans.

– Hvorfor ikke, spør jeg.

– De danske byråkrater er veldig byråkratiske. Og regler er regler i Danmark, svarer nordmannen som har bodd i broderlandet i 20 år.

– Tidligere hadde jeg to newfoundlendere, fire katter og flere hester på gården, forteller Hans. – Nå har vi bare sauer. 90 stykker. De går på seterbeite like borti her. Ja, ikke fjellbeite som i Norge, men strandbeite. Der er det så mye salt i grunnen at kjøttet kommer ferdig saltet, humrer Hans og minner om at Læsø er kjent for sitt saltsyderi, der salt produseres etter gammel tradisjon.

HENRI BERGSON

Hans Kolstad er et fenomen i nordisk academia. Han tok sin doktorgrad ved Universitetet i Oslo på en avhandling om den franske filosofen Henri Bergson kalt *Tid og intuisjon : to studier i Henri Bergsons filosofi*. Siden har han undervist og vært gjesteforeleser ved flere universiteter i inn- og utland og holdt foredrag på en rekke internasjonale konferanser og seminarer. Han har gått på tvers av etablerte metoder innen filosofisk og humanistisk forskning og har aldri vært redd for å utfordre den vitenskapelige tenkningen.

Kolstad har oversatt og kommentert verker av historiens fremste tenkere som Descartes, Voltaire og Rousseau. Han var redaktør for den første norske utgivelsen av Platons samlede verker. Legger vi til at han har vært ansatt ved den norske delegasjonen til Europarådet i Strasbourg og leder av Humanistisk Kollegium i Oslo, begynner vi å forstå at vi har med

Isali Faye

en eksepsjonell personlighet å gjøre. I 2017 fikk han sin egen post i Statsbudsjettet som statsstipendiat.

En annen ting som gjør Hans Kolstad spesiell, er at han tilhører en eksklusiv gruppe fremragende akademikere med interesse for Rudolf Steiner. Blant annet holdt han i 2004 et glimrende foredrag

i Forum Berle om «Filosofiske grunnbegreper hos Henri Bergson og Rudolf Steiner». Det kan leses på nettsiden: www.forumberle.no/artikler/a_bergson.html.

STEINERS TEMPEL

Men det var først i mars 2012 at Hans besøkte Goetheanum. Det var det Isali som sørget for. Det året tilbrakte Hans noen vintermåneder i Wernetshausen utenfor Zürich. Han hadde mottatt et arbeidsstipend fra den sveitsiske statlige kulturstiftelsen Pro Helvetia. Isali var i Norge, men tok turen til Sveits for å vise ham Steiners tempel. – Hun har klarsynte evner, påpeker Hans, og hun sa at dette var viktig. – Store ting venter deg der!

Så vi dro til Dornach og var der hele dagen og så også en eurytmiforestilling. Hans fortsetter: – En sterk innskyttelse førte meg til bokhandelen og avdelingen med Steiners skrifter. Der kom jeg over et lite hefte med selvbiografiske skisser og en nyere biografi. Så opphørte inspirasjonen. Jeg kjente at jeg hadde funnet det jeg var kommet for, uten å ane hva det var. Jeg følte bare lykke over å ha nådd reisens mål.

Tilbake i Wernetshausen fikk Hans vondt i et kne og måtte ta en pause fra arbeidet. Da passet det å lese bøkene han hadde med fra Goetheanum. Nesten umiddelbart falt øynene på en passasje om Steiners

første innvielse i en åndelig vitenskapelig «metode». – Det som umiddelbart slo meg, var likheten mellom denne og min egen tenkning, sier Hans. – Den grunnleggende forståelsen av erkjennelsen, er idéen om en «metodisk tid». Det vil si tiden som det sentrale metodologiske aspektet i erkjennelsen. «Tiden som dobbeltstrøm!»

For Hans ble denne innsikten avgjørende, noe som førte til en intens arbeidsperiode. Allerede året etter kunne han presentere boken *Filosofiens spørsmål og antroposofiens bidrag til løsninger* (Antropos 2013) på Litteraturhuset i Oslo. Her blir den doble tidsstrøm behandlet med stringent filosofisk metode. Det handler om erkjennelse og om bevegelsen mot en større innsikt, det vil si en annen måte å forstå oss selv og verden på. Verden og vi er i ferd med å utvide bevisstheten.

NY BEVISSTHETSTILSTAND

Et bilde som synliggjør den nye og gamle bevissthetstilstanden, er bruddet mellom den klassiske, mekaniske fysikken og kvantefysikken: Når vi tenker på vanlig måte, er det et filter mellom oss og verden. Dette filtret er de såkalte naturlovene. For eksempel at to legemer ikke kan være på samme sted samtidig. Så ser vi at kvantefysikken relativiserer det rommelige ved at to partikler kan ha en forbindelse til hverandre over stor avstand for eks. fra USA til Sibir. Hvis en forandring skjer i den ene

Hans Kolstad

partikkelen, skjer samme forandring også i den andre, uavhengig av avstanden mellom dem. Da er det ikke lenger meningsfylt å snakke om adskilte partikler. Vi forstår at vi har å gjøre med en sammenheng. Nettopp slik forholder det seg også med åndelige erkjennelser. Når noen av oss klarer å komme frem til en utvidet bevissthet, vil denne nye bevissthetsformen også bli tilgjengelig for andre.

Et annet bilde er den åndelighet som bryter frem i tankelivet hos noen filosofer, parallelt med arbeidene til Niels Bohr og Albert Einstein, og som også gjelder de to. I en slik sammenheng kan man si at både Bohr og Einstein var mystikere.

– Abstrakt filosofi er ikke lengre så viktig. Det vi

trenger er en filosofi som kan forandre hele verdensbildet, sier Hans. Med andre ord: Før var filosofien bare en akademisk øvelse. Nå er filosofien en del av forutsetningen for en livsviktig endringsprosess. Vi er åndelige vesener som er forbundet med hverandre. Hvis vi innser at tiden er åndelig, forstår vi hvorfor vi kan tenke samme tanke og drømme samme drøm, enten vi bor i Tokyo eller Washington.

KREFTER I FORANDRING

– Jeg opplever at det skjer noe nå, sier Isali Faye, og fortsetter: – Kreftene i verden er i forandring. Det finnes en kraft i selve Jorden, noe som menneskeheten bare så vidt har begynt å forstå. Naturen har sine egne formgivende krefter. Disse kreftene vil endres og bli mer fullbyrdede ettersom mennesket utvikler sine åndelige evner. De omgivelsene vi lever med er forløpet til en mer åndelig natur som vil komme i fremtiden. Det handler om at naturen vil realisere sitt potensiale på en dypere og mer omfattende måte.

Isali arbeider for at åndelig åpne personligheter skal møtes og arbeide sammen for fred. Frans av Assisi er en sterk inspirator, og møtene holdes nettopp i franskanerbyen Assisi.

– Vi forsøker å utarbeide en positiv forståelse av fred. Altså ikke fred som fravær av krig eller fravær av våpen, men fred som en aktiv tilstand. Å bygge et samfunn der fred er et mål i seg selv.

TIDSSKILLE

Med krig i Europa, klimakrise samt forestående matkrise, energikrise og ustabile økonomiske forhold i verden, er det lett å bli litt pessimistisk med hensyn til fremtiden. Spørsmålet er: – Kan dette gå bra?

– Ja, svarer Hans. Som menneskehet står vi overfor mange utfordringer, men vi befinner oss samtidig i et tidsskifte som omfatter alle. Vi har levd i en intellektuell periode som startet etter at middelalderens verdensbilde smuldret opp. Etter Descartes,

Hans Kolstad vil i høst bidra på to seminarer i Oslo:

NATURFILOSOFISK SEMINAR 2022, 15. OKTOBER
KL. 10.00-21.30 Haraldsheim, Oslo Vandrerhjem.
Norges filosofiske stemme – naturfilosofi fra 60-tallet til i dag med bl.a. presentasjon av den norske naturfilosofiske tradisjonen; Arne Næss, Sigmund Kvaløy Setreng og Hjalmar Hegge.
Info og påmelding: gjermund@noa.no, Naturvernforbundet Oslo og Akershus.

SEMINAR OM ANTROPOSOFI, BEVISSTHETS-UTVIDELSE OG KLARSYN, 5. NOVEMBER
KL. 11.00-17.00 Litteraturhuset, Amalie Skram-salen. Rudolf Steiners antroposofi hviler på to viktige forutsetninger; - at det er mulig å utvide vår bevissthet til å erfare tilværelsens ikke-fysiske side, som vi ikke har tilgang til gjennom våre fem sanser, og at bevissthetsutvidelsen kan representere et klarsyn som gir oss viktig komplementær kunnskap.
Temaet belyses med bidrag fra Cato Schiøtz, Aksel Hugo, Hans Kolstad, Terje Sparby.
For mer info, se Dialogos.no/kalender

kan du si, som jo uansett har fått mye av skylden. Men *nå* er vi kommet til et slags ytterpunkt. Konsekvensene av det materialistiske verdensbildet er blitt for store. Vi undergraver vår egen eksistens og alle ser det. Samtidig er spørsmålet: Hva vi mangler? For det er helt opplagt at vi mangler noe. Jeg mener vi mangler opplevelsen av den moralske siden ved det å være menneske.

– Er det derfor det er så vanskelig for hver og en av oss å ta ansvar?

– Ja, utviklingen vil måtte gå mer i retning av større bevissthet og mer ansvar hos den enkelte. Men det er ikke lett. Mange vil holde fast i det gamle, i tradisjoner og en kjent verdensorden. Bare se på krigen i Ukraina. Det er ikke egentlig en krig mellom folk, det er en krig mellom dem som ønsker seg tilbake til gamle tiders verden der alle må underkaste

seg tradisjoner og et totalitært system, og et moderne demokrati som vokser frem, som vil frihet fra undertrykkelse og tyranni.

FRIHET - DET HØYESTE GODE

– Det frie mennesket skaper sine egne motiver gjennom sin moralske fantasi, sier Hans. – Det er et tema jeg jobber med nå i forbindelse med et seminar vi skal holde på Litteraturhuset i Oslo i november.

Men når jeg snakker om frihet, mener jeg ikke frihet *til*, – jeg mener frihet *fra*. Frihet fra undertrykkelse og tvang. Det er den egentlige friheten og er ikke begrenset av andres frihet. Denne friheten er også en absolutt forutsetning for menneskehetens videre utvikling. Bare i frihet kan menneskets bevisste moral utvikle seg. Bare i frihet kan individet ta de beslutningene som er nødvendige for å utøve et felles ansvar.

STEINERS ERKJENNELSESFILOSOFI

– I den sammenheng vil jeg løfte frem Steiners erkjennelsesfilosofi, fortsetter Hans. – Rudolf Steiner opererer med tre kilder til kunnskap i stedet for de to vanlige; det vil si ytre sansing og tankens bearbeiding av det som sanses. Hos Steiner kommer det åndelige i tillegg. Noe som kommer til en ovenfra. En broforbindelse med den høyere verden. Ut fra dette skjønner vi at verdenssituasjonen og erkjennelsesteorien henger nøye sammen.

Vår ulykke ligger i at vi bare forholder oss til den sansbare siden av virkeligheten, og ikke til det som foregår inne i oss selv, vår åndelige erfaring. Først gjennom den kan vi oppleve samhörighet med naturen og alt annet levende. Vi må slutte å betrakte verden som et råstofflager. Ved å se tingene på den måten, bryter vi sammenhengene mellom mennesket og verden. Mennesket utnevner seg selv til en slags mester som skal bestemme over naturen.

Det er klart at vi som mennesker har et ansvar. Både for oss selv og for verden. Vi må løfte både oss og verden videre. Med Frans av Assisi som forbilde.

MENNESKERETTIGHETER

– Er det et kall som driver deg, spør jeg. Men Hans sier at han ikke har noen bevisst misjon eller noen

konkret definert oppgave. – Jeg er først og fremst opptatt av menneskets åndelige utvikling, og at verdier som menneskerettigheter og demokrati utvikles og vokser til mer avanserte nivåer enn det vi opplever nå, sier filosofen. – Jeg tror også at menneskets bevissthet kan utvides og omfatte flere sjikt av virkeligheten enn det som hittil er vanlig.

Ser jeg tilbake på mitt eget liv, finner jeg en rød tråd igjennom alt som har brakt meg frem til den jeg er i dag. At ting har skjedd i riktig rekkefølge. Ellers hadde vi antakelig ikke sittet her nå, og jeg hadde ikke fått jobbe med Steiner eller blitt filosof. *Noe* arbeider seg frem igjennom meg, som har med verdenssituasjonen å gjøre og menneskets plass i verden.

Mitt virke er ikke et adskilt fenomen, det er en del av en større orden som manifesterer seg gjennom det jeg gjør. Kanskje kan vi si at det er et formprinsipp, det som driver bevissthets-evolusjonen videre. Litt som det Goethe beskriver i sin metamorfoselære. En innsikt i at dette «noe» finnes, som inngir tillit til at det er en vis verdensledelse, og at livet er meningsfylt og har et mål.

GI OPP ELLER UTVIKLE

– Krig er ingen løsning, sier Hans. – Putin skaper ikke verdensorden, men verdenskaos. Hva gjør vi

FORENINGEN TILBYR DENNE HØSTEN:

OPPSTARTSSEMINAR FOR (UNGE/NYE) JORDBRUKERE

DET BESTE FOR JORDA

Biodynamisk kretslopsjordbruk er miljøarbeid i praksis. En biodynamisk gård er en gård i balanse hvor styrking av livskraftene gir kvalitet og fremtid.

Bli medlem i Biodynamisk Forening!
Mer informasjon: biodynamisk.no

demeter

biologisk dynamisk forening

Hva trenger du for å kunne starte et gårdsbruk eller gartneri?

På dette seminaret ønsker vi å tilby en 'pakke' av verktøy som du trenger å forholde deg til når du skal komme i gang med egen gård eller gartneri.

Se mere info på
www.biodynamisk.no

Sauene hjemme på gården ved påsketider. Foto: Hans Kolstad.

etter krigen? Hvordan gjenoppbygge et samfunn som kan hindre at slike ting skjer? FN og resolusjoner hjelper ingenting.

– Den rettslige siden av samfunnslivet er et forhold som opptar meg, sier Hans. – Mange forveksler borgerrettigheter med menneskerettigheter. Men disse er ikke det samme. Borgerrettigheter er noe staten eller regjeringen kan gi sine borgere, og som de også kan ta tilbake. Menneskerettigheter derimot er noe allment og universelt. De eksisterer uavhengig av regjeringer og systemer. Menneskerettighetene kommer først til sin rett når vi lærer å se mennesket i den andre. Da får vi en reell opplevelse av likeverd. Dette er det egentlige moralske, ja, en indre rettsorden på individnivå. Det er samtidig nøkkelen til en fordypet

forståelse av hva fred betyr, og hva fred kan utvikles til som en aktiv del av fremtiden.

Jo, jeg drømmer om et menneskerettighetenes demokrati. Og jeg er overbevist om at dette bare kan realiseres gjennom en åndelig tilgang til verdenssituasjonen, sier Hans.

– De eksisterende demokratier er ikke fullkomne, fortsetter han. – Men det ufullkomne aktualiserer spørsmålet: Hvilke verdier har vi? Skal vi utvikle dem eller gi dem opp? Krigen i Ukraina kan bli den siste. Det er opp til oss.

Dag Blakkisrud er frilansreporter for Tøyen Tekstverksted.

"En av nutidens merkeligste menn..."

ET ESSAY OM RUDOLF STEINERS NORGESBESØK FOR HUNDRE ÅR SIDEN

AV FRODE BARKVED

Fra 23. november til 4. desember, for hundre og ett år siden, holdt Rudolf Steiner sine første foredrag om den antroposofiske pedagogikken, kalt waldorfpedagogikk (steinerpedagogikk). Han holdt også foredrag om en rekke andre temaer, arrangert av så vidt forskjellige organisasjoner som Studentersamfunnet, Statsøkonomisk forening, Pedagogisk samfunn, Teologisk Forening og Antroposofisk Selskap. I forkant av besøket skrev Morgenbladet at Steiners ry hadde steget siden sist han var på besøk (i 1913) og «hans navn er nu ett av Europas mest kjente og omstridte».

OVERFYLTE SALER

Steiners foredrag fikk stor og overveiende positiv oppmerksomhet i norsk presse. Om det var på tross av eller på grunn av at han representerte ideer som kunne avfeies som uvitenskapelige og okkulte, er ikke lett å si, men faktum er at Steiner ble møtt av overfylte saler, stående ovasjoner og overstrømmende takketalere. Derimot fikk den nye bevegelseskunsten, som Steiner hadde initiert, eurytmien, en samlet negativ, for ikke å si ilter respons i pressen. Etter forestillingen i Nasjonalteateret 27. desember, var det skandaleoverskrifter i flere aviser og teaterets styre ble kalt inn på teppet. «Rudolf Steiner skal aldri få Nasjonalteateret mer!», sto det med fete typer i Dagbladet. Da en krets kunstnere undertegnet et opprop for å leie teateret for en ny forestilling, var svaret enstemmig nei. Både forestillingen og den påfølgende scenenekten fikk følger og har hatt sin egen virkningshistorie.

INTERESSER SOM LIGGER I LUFTEN

Hvorfor denne positive responsen på foredrag som både utfordret og sprengte gjengse forestillinger? Det kan ha mange grunner, en av dem at invitasjonene kom fra profilerte kulturpersonligheter som teologen Kristian Schjelderup, sosialøkonomen Oscar Jæger og reformpedagoger som Anna Sethne, Herman Ruge og Johan Hertzberg.

Interessen Steiner ble møtt med, kan også forstås utfra tidsånden, eller som Morgenbladet uttrykte: «[...] det var åpenbart at de spesielle emner dr. Steiner behandlet i høy grad faller sammen med interesser som nettopp nu ligger i luften». Ifølge idéhistorikeren Hans Fredrik Dahl sto motsetningene skarpt mot hverandre på 1920-tallet, ikke minst fascinasjonen og meningsbrytninger som gjaldt psykoanalysen. I flere årtier hadde også darwinismens og marxismens nedslag i norsk kulturliv rokket ved grunnleggende, eksistensielle spørsmål. For hva ble det igjen av den menneskelige ånd og verdighet hvis alt kunne reduseres til produkter av naturlig seleksjon, klassekamp og undertrykt seksualitet? Også Einsteins relativitetsteori ble i tiltakende grad tematisert i norsk offentlighet på 1920-tallet. Den ble møtt med fascinasjon, men bidro også til «en alminnelig følelse av oppløsning og usikkerhet». Eller med historikeren Alexander Bugges ord: «Har vi da ikke grunn til å kjenne oss ensomme og hjelpeløse, et ørlite atom på et lite

sandkorn i verdensrommet? Vi spør skjelvende: Har naturen noe mål med oss?»

I denne atmosfæren avtegnet det seg en todeling mellom en mer materialistisk versus en åndelig verdensanskelse, hvor nye åndsretninger som teosofi, antroposofi, spiritisme og Christian Science fikk stor offentlig oppmerksomhet. Interessen kan, skriver Dahl, «være uttrykk for den engstelse som i 1910- og 20-årene var forholdsvis utbredt, for at de nye naturvitenskapene skulle åpne for et rent materialistisk og deterministisk verdensbilde, uten plass for fri vilje og skapende ånd».

En annen grunn til at Steiners foredrag slo an – og som også kom til uttrykk flere steder i pressen – henger sammen med at det åndelige menneske- og verdensbilde han sto for, var knyttet an til praktiske- sosiale virksomheter. Ikke minst gjaldt det den nyetablerte Waldorfskolen (Steinerskolen). Denne forbindelsen mellom teori og praksis ble påpekt av teolog og senere domprost i Nidaros, Sigurd Fjær. I nynorskavisen Den 17de Mai skrev han at Steiner «ikkje nøgjer seg med å forma ut eit allment filosofisk system [...] stilar høgt mot å gjennomføra grunnsynet på dei einskilde livsumkverve i den individuelle og sosiale kulturen».

EN KUNST-PEDAGOGIKK

De to første dagene av Norgesbesøket i 1921 holdt Steiner to foredrag i Nobel-instituttet om antroposofi og pedagogikk. «Nobelsalen var fylt til siste plass, folk sto langt ute på gangen», skrev Dagbladet. Videre leser man at Steiner «taler med en intens kraft og han understreker stadig setningene med en livlig gestus». Derpå ble hovedtrekk av waldorfpadagogikken og Steiners syn på barnets utvikling gjengitt, og referatet avsluttet med det kunstneriske aspektet ved undervisningen: «For å forstå de krefter som rører seg i en barnesjel og behandle den plastisk, må man være kunstner. Waldorfpedagogikken er derfor i sitt vesen en kunst-pedagogikk.»

Verken Dagbladet eller Aftenposten refererte til Steiners utlegning av pedagogikkens antroposofiske grunnlag. Det kom til gjengjeld utførlig frem i Nationen hvor avisens medarbeider, forfatter og antroposof Ingeborg Møller skriver at «man har i vår tid

Rudolf Steiner og Marie von Sivers på båten til Norge i 1910. Artikkelen omhandler hans besøk i 1921.

tilbøyelighet til å forklare alle egenskaper hos barnet ut fra arveligheten. Visstnok er arveligheten en viktig realitet, men den er bare den halve del av sannheten. Moderlivet er den jordbunn hvori menneskets ånd drar inn fra det store kosmos». I foredragsreferatet skriver hun også at det åndelige i mennesket er «ikke et produkt av fysiske prosesser, men har sin rot i de guddommelig-åndelige verdener». Mennesket har sin opprinnelse i en ren åndelig verden, før fødselen. Herfra «stiger mennesket ned i denne verden for å lære å utvikle seg for så gjennom udødeligheten atter å inntre i en annen sfære, beriket med dette livs erfaringer».

Det er nærliggende å tenke at det å knytte pedagogikken til reinkarnasjonsideen, var oppsiktsvekkende og måtte avføde kritiske reaksjoner. Det skulle da også komme temmelig heftig kritikk av Steiners antroposofi i norsk offentlighet, men det var noen år senere. I 1921 var mottakelsen i norsk presse – med unntak av det konservative Ørebladet som mente Steiner var «en mann hvis virksomhet går ut på å modne jordbunnen for bolsjevismen» – overveiende sympatisk.

Nobelinstituttet ca 1925-35.
Foto: Oslo museum.

med det oversanselige feltet verken er spekulativ eller mystisk, men bygger på en forsterkning av tenkningen gjennom meditativ skolerung. «På samme måte som en muskel styrkes når den øves, blir også visse sjelekrefter styrket hvis man utfører visse tankeøvelser», refererte Aftenpostens utsendte, før vedkommende gjenga en temmelig innfløkt utlegning om hvordan forskjellige iakttagelses- og erkjennelsesområder kommer i betraktning gjennom et meditativt arbeid.

Dagen etter holdt Steiner sitt andre foredrag i regi av Studentersamfunnet. Foredraget ble holdt i Idrettens

VEIEN TIL DE HØYERE VERDENER

På invitasjon fra Studentersamfunnet holdt Steiner de påfølgende dagene to foredrag om antroposofi. Avisen Eidsiva skrev i sitt Kristianiabrev at foredragene ikke var for vanlige folk, ettersom Steiner talte «på tysk uten tolk». Her er det «de lærde» som gjelder, nærmere bestemt «notabiliteter i vitenskapens verden, lærere, prester og ellers alle som er utgått fra den høyere skole eller på annen måte har lært så meget språk at de kan ha utbytte av å høre på». Det så likevel ikke ut til at eksklusiviteten i språk og emne hindret at foredragene ble godt besøkt. Folkehøgskolepedagogen og antroposofen Olaf Funderud skrev i sin dagbok at det var full sal i Calmeyersgatens Misjonshus, men at galleriet var tynt besatt. Av notabiliteter som var til stede nevner han den tidligere landbruksminister Johan Mellbye.

I Aftenpostens omtale står det at Steiner «ga en overmåte fengslende fremstilling av veien til høyere verdener». I første del av referatet gjengis Steiners forsikring om at den antroposofiske befatningen

hus, og salen var «så tett pakket at en del yngre tilhørere klatret opp i ribbeveggen og fulgte begivenheten derfra». Ifølge Aftenpostens referent utdypet Steiner det han hadde anlagt i gårsdagens foredrag, nemlig «den måte hvorpå man kan nå frem til en oversanselig erkjennelse». Superlativene satt løst: «Med sin eiendommelige, intense veltalenhet søkte han å gi forsamlingen glimt inn i denne høyere verden», og at tenkingen kan utvides i den grad at den «går utenfor tid og rom og kommer over i en sannhet som ligger hinsides disse. Det medfører en forandring av tanke-nes kvalitet. Når man når denne realitet, er man nådd opp i de høyere verdener.»

HVA ANTROPOSOFI ER

Det er verdt å nevne at Steiner ble intervjuet av Aftenposten dagen etter sin ankomst, som skrev: Steiner «stryker det lange, tynne hår bort fra pannen og fester to uendelig varme, mørkebrune øyne på meg. Hans ansikt er blekt furet. Øynene legger et vidunderlig skjær av mildhet over de sterkt markerte

magre ansikt kjennetegnet av åndelig lidenskap var ikke bare velegnet til å virke overbevisende på kvinner». Noe lignende kan man lese hos den norske sosialøkonomen Wilhelm Keilhau som hadde flere samtaler med Steiner og var en av dem som promoterte ham i 1921. I en dobbeltartikkel i Samtiden, fem år senere, skrev han at «den som vil gjøre seg opp en umiddelbar mening om årsakene til den innflytelse Rudolf Steiner øvde, må ha vært i personlig berøring med ham. Det var nemlig mest ved foredrag og samtaler han virket, og både på kateteret og i det rent personlige samvær kunne det stråle ut en åndelig energi som betok og fengslet.»

STEINERS UTENFORSKAP

I flere avisartikler ble Steiner betegnet som «en av vår tids merkeligste menn». Det kan henge sammen med at man i Steiner opplevde noe motstridende, dobbelt: Han var godt forankret i vestlig filosofi og vitenskap, samtidig som ideene hans helt klart sprenget disse rammene. Den jødiske filosofen Hugo Bergman skrev at Steiners utenforskap skyldes at hans verk «baserer seg på og vil grunnlegge åndelige opplevelser. Hva som i Østen er noe selvinnsynende, nemlig at en stor tenker samtidig er en stor yogi og ikke bygger sitt system bare

på spekulasjon, men også på umiddelbar opplevelse, er uhørt i vestlig filosofi».

At Steiner fremsto som «merkelig» har med hans tydelige ønske om, slik Hans Fredrik Dahl formulerer det, «å ta den moderne naturvitenskap på alvor og legge dens landevinninger inn som premiss i sin lære». Filosof og psykolog Harald Schjelderup skrev en «forhåndsomtale» som ble publisert i Aftenposten samme dag som Steiner ankom Norge: Steiner er «en av nutidens merkeligste og interessanteste menn». Han «står på høyden av tidens vitenskapelige dannelse», samtidig kan mangt av det han formidler «synes ytterst fantastisk og usannsynlig» noe som gjør at «vitenskapsmenn lett kan avfeie ham». Men «den som har lært Steiner å kjenne» – og Schjelderup hadde hatt personlige samtaler med ham – «kan ikke unnlate i ham å beundre en åndelig kraft av helt usedvanlige dimensjoner».

Karakteristikken «merkelig» går igjen, senest i en litt sterkere form fra Ingvar Ambjørnsen som i et intervju i Dag og Tid sier at «dersom Steiner faktisk er «spenna gæren» så er det ein hjerne som uansett er spanande å følgje».

BARNET - ET ÅNDELIG VESEN

Allerede på Steiners tid var friksjonen mellom waldorfpedagogikken og dens idégrunnlag, antroposofien, tydelig. I et foredrag fra 1924 kritiserte Steiner at «stadig flere mennesker forsøker å fortie antroposofien samtidig som de er mer enn ivrige etter å utbre den pedagogikk som er vokset ut av antroposofien». Man burde, fortsatte han, «tale åpent og sannferdig». At Steinerskolen har underkommunisert sitt idégrunnlag er en kritikk man også møter i dag.

I 1921 var interessen for Steiners antroposofi og pedagogikk stor, men «til tross for den brede interessen», skriver Anne-Mette Stabel, førsteamanuens ved Steinerhøyskolen i Oslo, «virker det ikke som om Steiners pedagogiske ideer ble tatt opp av andre enn dem som allerede var interessert i antroposofi». De tre reformpedagogene som inviterte Steiner, behandlet ikke steinerpedagogikken særlig utførlig i senere arbeider, men noe kan man finne.

Anna Sethne, som anses som den som brakte reformpedagogikken til Norge, skrev en artikkel i

Harald Schjelderup

tidsskriftet *Vår Skole* i 1921. Her kommer det frem at «den pedagogiske retningen som utgikk fra Rudolf Steiner og waldorfskolene [...] ikke appellerte til henne».

Den andre, Herman Ruge, som blant annet var rektor ved Pedagogisk seminar i Oslo, nevner ikke steinerpedagogikken i sine skrifter før i en bok med temaet «skoletanker og skoleproblemer» fra 1961. Han skriver at steinerpedagogikken har «et transcendentalt utgangspunkt» som er «knyttet til Rudolf Steiner og antroposofien». Og selv om, fortsetter han, «steinerpedagogene hevder – og visstnok med rette – at også de vil gi den enkelte full adgang til å utfolde sine personlige anlegg» blir han «slått av [...] hvor bundet de er av hele sitt antroposofiske grunnsyn».

Den tredje, Johan Hertzberg, ble rektor ved Stabekk Gymnas det året Steiner var på besøk. Han ønsket å gå nye veier i pedagogikken og var særlig opptatt av å gi gymnaselevne større frihet og ansvar. I 1930, etter at både Steinerskolen i Oslo (1926) og Steinerskolen i Bergen (1929) var grunnlagt, skrev

han en artikkel i tidsskriftet *Kirke og Kultur*. Her var han overveiende positiv til steinerskolens etablering i Norge og mente at den «tilhører en pedagogisk retning hvis tilhengere arbeider på grunnlag av en dyp psykologisk erkjennelse av barnnaturen, og som fremholder nødvendigheten av å frigjøre seg fra gamle stivnede tankevaner». I artikkelen understreker han at det er en pedagogikk som vektlegger menneskets åndelige vesen og konkluderer med at han tror «vi etterhånden vil komme til å lære meget av denne skole».

FIRE STEINERPEDAGOGISKE PRINSIPPER

Noen dager før Steiner ankom Norge i 1921, trykket Morgenbladet en artikkel av Johan Hertzberg, som også hadde besøkt den første Waldorfskolen i Stuttgart (grunnlagt 1919), og han hadde i den anledningen allerede hørt et foredrag av Steiner. Hertzberg avsluttet artikkelen med å ta frem det han mente var fire steinerpedagogiske prinsipper. For strukturens skyld setter jeg dem vertikalt under hverandre:

- Læreren må aldri glemme at barnet er et åndelig vesen.
- Barnet må tilegne seg kunnskapsstoffet ikke bare med intelligensen, men også med følelsen og viljen.
- Læreren må stå i et intimt forhold til sitt stoff og til sin gjerning.
- Hver alder har sine spesielle behov som beror på lovene for barnets legemlige og åndelige vekst.

Den første Steinerskolen ble grunnlagt i Norge i 1926, med 12 elever. I dag er det 34 skoler spredt rundt i landet, med over 5000 elever. Selv om mye har endret seg på hundre år, og spørsmål og utfordringer anno 2022 er radikalt annerledes enn i 1921, er den korte oppsummeringen Hertzberg gjorde av steinerpedagogikken, like treffende den dag i dag. At friksjonen mellom antroposofi og pedagogikk fremdeles er reell, nå som den gang, er et interessant og spennende tema, men som vil kreve et nytt essay.

Frode Barkved er førstelektor i antroposofi og steinerpedagogikk ved Steinerhøyskolen i Oslo.

«Hva som i det innerste holder verden sammen»

BETRAKTNINGER OM «FAUST»-DRAMAET OG FAUSTSKIKKELSENS LENGSEL ETTER MENING ELLER SAMMENHENG

AV GUNNAR IHLEN

Følelsen av *meningstomhet* eller *meningsfylde*? De to ytterligheter kjenner vi mer og mindre som selvpoppetv erfaring. Er vi på noen måte fanget i den ene av de to tilstandene, er vår sjelelige likevekt truet. Når vi søker svarene på spørsmålet om tilværelsen har *mening*, står vi i spenningsfeltet mellom kravet til sannhet, og behovet for en forståelig sammenheng. Hodemennesket i oss vil vite hva som faktisk er sant, uavhengig av om en mening finnes bak det hele. Men hjertet vil tro på *det* i tilværelsen som oppleves som skjønt eller vakkert, – at dette også tilhører verdens realiteter!

Som moderne mennesker er vi gjennom oppdragelsen innpodet en følelse av plikt til systematisk skepsis; – det vi opplever som meningsbærende vil vi bortforklare som subjektiv fiksjon. Slik vi vitenskapelig får verden forklart, er det intet ved virkeligheten som *egentlig* kan være meningsfullt eller vakkert. Vi lar intellektet dominere over følelsesopplevelsen, eller som Goethe ville ha sagt; «hjertet forføres av hodet». Vitenskap og kunst oppleves som to separate virkeligheter. «Den reelle verden» bedømmer vi ut fra vitenskap. Den kunstneriske opplevelse tilordnes vår private sfære.

Men har det alltid vært slik?

Historisk vil jeg her vise til en bakenforliggende realitet, som i en antroposofisk terminologi blir kalt *menneskets inntreden i bevissthetssjælens tidsalder*. Med dette menes den fase av menneskehetens

Rembrandts fremstilling av Faust i studerkammeret. (Etsning)

bevissthetsutvikling som tok sin begynnelse med renessansen. (Strengt tatt ble denne forvandlingen forberedt langt tidligere, men i renessansen kommer det nye i menneskets livsorientering til overflaten). Goethes «Faust»-karakter er nettopp uttrykk for mennesket som står midt i denne overgangsfasen.

Forut for renessansen levde det europeiske mennesket i en bevissthet der det himmelske eller det åndelige opplevdes som den primære virkelighet; natur og ånd, kunst og vitenskap, inngikk i en enhet. Sannheten ble entydig forvaltet av kirken. Først med renessansen våknet behovet for sannhet basert på individets erfaringer. Denne epoken er full av symptomer på en fremvoksende kunnskapshunger der interessen samtidig vender seg mot de jordiske forhold.

Det som ble resultatet av denne bevissthetsforvandling, var et verdensbilde der døde, mekaniske prosesser mer og mer ble tolket som tingenes *egentlige* årsaker. Man søker *forklaringer* snarere enn *forståelse*. Dette gjaldt ikke bare jordens fenomener, men også de himmelske; naturvitenskapelig forstått som verdensrommets egenskaper. Vitenskaps-pionerer som Galilei, Kepler eller Kopernikus bidro på denne tid til et omsnudd virkelighetsbilde. *Jorden* hadde inntil da stått som universets sentrum, mens den nå ble ansett som en perifer utkant av vårt univers. Om Kopernikus skriver André Bjerke i forordet til sin «Faust»-gjendiktning, et forord han kalte: «*Med djevelen som omgangsfelle*».

«Og denne gang var det *astronomien* som sto for tur til å gå i luften: den guddommelige Ptolemaios' lære. Attentatmannen var en domherre fra Frauenburg, polakken Niklas Kopernigk, en forsagt og forsiktig kirkens tjener, som ikke ville gjøre en katt fortredd, men som kom i skade for å svi av et helt verdensbilde. Samtidig med at jorden erobres, blir den degradert; den står ikke lenger i universets sentrum. Syv krystallhimler ble knust i Frauenburg, men domherren beholdt forsiktigvis den åttende: fiksstjernesfæren. For et sted måtte vel Gud holde til?»

«Faust-problemet» er ifølge Rudolf Steiner bevissthetssjel-epokens problematikk. «Faust»-karakteren i Goethes drama representerer det som Steiner omtaler som «det faustiske mennesket», slik det i moderne tid lever i vår sekulært betingede kultur. Vitenskapen har erobret den jordiske virkelighet og søker å beherske den. Men det intellektuelle erkjennelsesverktøyet fungerer ikke, når det gjelder å finne de dypere sammenhenger; «hva som i det innerste holder verden sammen». For Faust er det uutholdelig å måtte innse at verden, mekanistisk forstått, ikke kan være meningsfull. For mennesket før renessansen var *alt* dypst sett levende. Ikke bare planter dyr og mennesker, men også jorden og universet var levende. Et slikt bilde er forenlig med følelsen av skjønnhet. I det nye mekanistiske perspektivet, det som intellektuelt lar seg gripe, er selv det *levende*, egentlig en avansert form for (døde) mekanismer. Livet selv blir ufattbart uten et begrep for et åndelig prinsipp. I skuespillet lar Goethe Faust for et øyeblikk overlate veiledningen av hans unge student til Mefisto, skikkelsen som på scenen er blitt Fausts demoniske «følgesvenn». Mefisto belærer studenten på følgende måte:

MEFISTO (iført Fausts kappe)

Skal levende ting bli erkjent og beskrevet
gjelder det først å få ånden fordrevet;
så står man med delene i sin hånd,
men akk! uten åndens levende bånd.

I dette perspektivet blir opplevelsen av at livet skulle ha et formål, en umulighet. Når erkjennelsen må betrakte tilværelsen som fratatt ånd og liv – for at den skal kunne gripes intellektuelt – da fremstår verden, naturen, som et formålsløst aggregat av tilfeldigheter. Slik *vil* menneskets motstandsmakter – her representert ved Mefisto – at mennesket skal tenke. Å søke en høyere mening ved tingenes verden er ifølge denne holdning irrasjonelt. Da er det like greit bare å ville gjøre det beste ut av livet «slik det er».

Faust er derimot ikke villig til å gi slipp på ideen om at en dypere mening faktisk er mulig å erkjenne: Han har kastet seg ut i de mest vidløftige studier av

Katedral-scenen mot slutten av første del. Fra den nyeste oppsetning av Faust ved Goetheanum 2022.
Foto: Lucia Hunziker, Goetheanum.

alle vitenskapene. For hans store kunnskap blir han riktignok hyllet av omverdenen, men han føler selv at han stanger mot en absolutt erkjennelsesgrense. Han tror ikke lenger at han kan gi sine medmennesker noe av verdi. Verden føles tømt for meningsinnhold, alt gir avsmak. Slik finner vi Faust i sitt studerkammer innledningsvis i dramaet. Det er natt:

FAUST

Akk, nu har jeg all min tid
studert med iver og nidkjær flid
jus, medisin og filosofi,
og også – dessverre – teologi.
Jeg arme narr er like klok

som før jeg leste første bok!
Jeg kalles magister, ja doktor sågar;
nu er det tiende år jeg drar
studentene rundt efter nesering
på kryss og på tvers, opp, ned og omkring,
og vet bare dette: at intet kan vites.
Det er så mitt hjerte må sønderslites.
Vel har jeg mer vett enn alle filistre,
klerker og paver, doktorer, magistre;
jeg har ingen skrupler, jeg har ingen skrekk
for djevler og helvete, frykten er vekk;
men også min glede gikk tapt med dette:
Jeg tror ikke mer at jeg vet det rette;
jeg tror ikke jeg kan gi mennesker del
i det som forløser en menneskesjæl.

Fausts tragedie ligger i vissheten om at den intellektualitet han betjener seg av, aldri vil kunne fange opp *mennesket*. Mennesket forsvinner i den analytiske tilnærmingen. Alt som kan begripes er hva mennesket *ikke* er. Rudolf Steiner skriver: «I Faust oppfant Goethe en menneskeskikkelse som helt og holdent hadde mistet mennesket.» Og Goethe beskriver med dette dypest sett seg selv. Steiner skriver videre: «Goethe fornemmet jo, idet han ville oppleve 'mennesket', den sterkeste konflikt med bevissthetssjelen.» Først gjennom sin omfattende og modne naturanskuelse, kunne han på et senere stadium finne elementer fra tidligere kulturtilstander som kunne integreres i bevissthetssjelen.

I Faustskikkelsen kan vi som moderne mennesker beundre den ubendige erkjennelsestørst, den lengsel etter meningserfaring som er drivkraften i hans livskamp. Faust er inkarnasjonen av hva André Bjerke omtaler som; «renessansemenneskenes desperate og undertiden makabre erkjennelsesmot; det er *åndens dristighet* som hverken skyr Knokkelfmannen eller Hinmannen som omgangsfeller». For hva kan vel vi som borgere av vår tids velferdssamfunn stille opp? Har ikke et flertall av Vestens mennesker «gitt opp», i manglende tro på å finne noen som helst mening eller oppgave for våre liv? Den industrielle kultur har skaffet oss fritid. Men hva brukes denne tiden til? Atspredelse og alle mulige former for underholdning, melde seg på vinkurs, pusse opp boligen? Har virkelig alt håp forlatt oss?

Faust har havnet i en erkjennelsesmessig blindgate: For å komme videre lar Goethe ham søke en vei gjennom å dykke ned i det levende livet, søke kjærligheten, selv om det skulle bety å gå i forbund med de demoniske krefter som sjelen huser. Vi kan ikke i disse korte betraktningene gå nærmere inn på det omfattende forløp av dramaets videre hendelser, i tragedien som Mefisto leder Faust og Margarete inn i.

Men det spørsmålet som ligger under, som bevissthetssjelen preges av, er om menneskets intellekt overhodet *kan* lede til meningsopplevelse? Et dikt kan åpne den siden hos oss som fatter skjønnheten, meningen i tingene. Gir vi oss derimot i kast med å tyde intellektuelt hva diktet sier, er meningen forsvunnet.

Av Steiner lærer vi i gjentagende vendinger å verdsette betydningen av menneskets naturvitenskapelige tankedisiplin. Men for å nå en høyere form for erkjennelse, må en annen bevissthetsform utvikles. Rasjonaliteten som naturvitenskapen lærer oss, må strengt opprettholdes også i det høyere erkjennelsesarbeid. Det var nettopp Goethes tilnærming til naturvitenskapen, som ga den tidligste ansats til hans fenomenologiske vei, av ettertiden kalt Goetheanisme, der *anende* fordypelse er forent med en fullverdig rasjonalitet.

Faust og Margarete, fra oppsetningen i Goetheanum 2022. Foto: Lucia Hunziker.

Fausts vei er hos Goethe satt inn i en kosmisk ramme. Goethe har latt hele Faust-diktningen innledes med tre portaler: «Tilegnelse», «Forspill på teateret» og «Prolog i Himmelen». I sistnevnte møtes Vårherre og Mefisto til en samtale om Faust; hvordan han på en ganske særlig måte tjener Herren.

Vårherre forklarer hvorfor Faust som menneske

må utsettes for prøvelser, stilles overfor demoniske fristelser, slik at han kastes ut i hendelser der han ikke får ta for lett og behagelig på tilværelsen. Uten dette ville han bli stående på stedet hvil i sin utvikling. Motgang og vekst betinger hverandre. Men den viktigste konstatering Vårherre presenterer Mefisto for, er *troen på mennesket*. I sitt innerste har mennesket på tross av all forvirring, en bevissthet om hva som er den rette vei. Til Mefisto erklærer han:

HERREN

Nåvel! Jeg overgir ham i din hånd!
Rykk bort hans vesen fra sitt opphav her,
Og kan du fange ham, så før hans ånd
på dine veier – dit hvor mørket er ...
Men føl din skam når du må innse dette:
Det gode men'sket aner i sin trang
mot lyset hva som er det rette.

Mennesket er bærer av en guddommelig gnist. Steiner skriver i *Vitenskapen om det skjulte*: «Slik som dråpen forholder seg til havet, slik forholder jeget seg til det guddommelige. I seg selv kan mennesket finne noe guddommelig, ettersom dets uopp-rinneligste vesen stammer fra det guddommelige. Derved kommer mennesket til en indre viten om seg selv gjennom sitt tredje sjeleledd (bevissthetssjelen), på samme måte som astrallegemet kommer til en viten om utenverdenen».

Bevissthetssjelens fremtreden henger sammen med individualitetens oppvåkning til en selvstendig utfoldelse. Vi søker sannheten på selvstendig vis, men vi har derigjennom en tendens til å se og agere i verden med mefistofeliske briller.

I alt dette, og bakenfor handlingen, er Goethes gave til oss, at vi gjennom det kunstneriske element, gjennom diktningen, på et annet plan kan fornemme selve den meningsopplevelsen som Faust kjemper seg frem mot. Riktignok går ferden for ham «Fra

himmelen, gjennom verden – mot helvetet». Men legger man som leser merke til hva dramaet gjør med ens egen sjel, utover å fremstille handlingen, kan man bli var et *indre* språk. Kanskje settes vi her på sporet av en sjeleegenskap i oss, som uavhengig av intellektet, har evnen til å berøres av en høyere mening?

I det siste vers av «Tilegnelsen», som innleder hele dramaet, kan vi allerede ane den indre tone som bærer hele den videre Faust-diktningen:

En uvant lengsel i meg vil bli hevet
mot ånderikets høytidsfulle fred.
Min sang er vag og hviskende, som svevet
en eolsharpes toner fra mitt sted.
Jeg gråter, av en gysning gjennombevet,
og i mitt hjerte synker mildhet ned.
Hva jeg besidder, ser jeg gå til grunne
og virkelig blir bare det forsvunne.

LITTERATURHENVISNING

Rudolf Steiner: *Das Faust-Problem; Die romantische und die klassische Walpurgisnacht. Zwölf Vorträge gehalten in den Jahren 1916 bis 1919 in Dornach*. Philosophisch-Anthroposophischer Verlag (1931).
Dr. Friedrich Oberkogler: *Faust I. Teil. Werkbesprechung und geisteswissenschaftliche Erläuterungen*. Novalis Verlag (1981)
Johann Wolfgang von Goethe: *Faust, En tragedie. Gjendiktet av André Bjerke*. Aschehoug klassiker.

Faust-sitatene er hentet fra André Bjerkes norske gjendiktning.

Bildene fra Goetheanum er hentet fra Goethes Faust 1&2, regi: Andrea Pfahler og Eduardo Torres, juli 2022. www.faust.jetzt.

Gunnar Ihlen er pensjonert folinist fra Operaorkesteret (DNO&B) og fast medarbeider i LIBRA.

Årsoppgave på Ljabruskolen

JONAS STRIKKET ISLENDER

AV JON-INGOLF TRØMBORG

Når videregåendelevnene på Ljabruskolen nærmer seg slutten av skolegangen, velger de selv et tema som de ønsker å fordype seg i. Dette kalles en årsoppgave. Temaet for årsoppgaven skal være et uttrykk for noe denne eleven interesserer seg for og ønsker å lære mer om. Eleven får en veileder, som regel en av lærerne på skolen, og det avsettes tid på timeplanen slik at eleven kan jobbe individuelt. Eleven arbeider med årsoppgaven rundt et års tid, noen ganger trenger hun eller han lenger tid.

EN STOR FESTDAG

På skolen vår er den dagen som eleven legger fram årsoppgaven sin, en stor festdag, ikke bare for eleven selv, men også for klassekamerater og lærere på videregåendeettrinnet!

I god tid før selve framleggelsen, inviterer eleven utvalgte gjester. Foruten elevens familie står blant annet tidligere lærere, nåværende og forhenværende støttekontakter og utvalgte venner på gjestelista. Når selve dagen opprinner, er det hektisk aktivitet fra morgenen av i skolens spisesal. Det dekkes et vakkert festbord, og på kjøkkenet gjøres det i stand et måltid som skal serveres på festen, etter at eleven har presentert årsoppgaven sin. Som regel er det elevens foreldre som står for maten, og de får ofte hjelp av elevene i klassen. I salen råder en litt spent og høytydelig stemning rett før eleven entrer podiet sammen med sin veileder. I dagene forut for festen har eleven

Jonas strikket en avskjedsgave til læreren Jon-Ingolf.

øvd på selve framførelsen, for å kunne være trygg når det skjer.

Når presentasjonen er gjort, kan festen begynne. Og mens vi hygger oss med deilig mat, puster dagens hovedperson lettet ut. Så er tiden kommet for taler. Det er ofte mange, særlig medelever, som benytter

anledningen til å si noen velvalgte ord til den stolte kandidaten.

SEKS ÅRSOPPGAVER 2021

I løpet av forrige skoleår var det hele seks av ti elever i videregående klasse B som la fram sine årsoppgaver!

Lene, som elsker å strikke, hadde kalt oppgaven sin «Optimistisk strikking». Det var litt av en produksjon av klesplagg hun la fram på selve dagen!

Paul hadde gransket sin egen slekt. Han hadde gått 400 år tilbake i tid og sett på hva som hadde hendt i Norge og Europa i løpet av denne tida.

Ellisiv, som i høst begynner på Toneheim folkehøyskole, hadde fordypet seg i «The Beatles». Den dagen hun presenterte årsoppgaven sin, framførte hun Beatles-sanger med eget band, valgt ut for anledningen.

Sambou, som kommer fra Vest-Afrika og er muslim, hadde utforsket sin afrikanske identitet. Han kalte oppgaven sin «Her er jeg!»

Zelda hadde i sin årsoppgave: «Hva gjør meg

Jonas la fram årsoppgaven for en fullsatt sal på Ljabruskolen.

LANDSBYENE MED PLESS FOR ALLE

Camphill-landsbyene er integrerte levetilstander hvor mennesker med ulike behov for bistand bor side om side med omsorgspersoner i en levende og aktiv landsby.

Her er alle sysselsatt med fellesskapets mange oppgaver; håndverk, jordbruk, matlaging og hushold. Det legges vekt på nærhet til natur og mennesker, og opplæringen i dagliglivets mange gjøremål gir verdifull erfaring videre. Samtidig dekker arbeidet reelle behov i landsbyen.

Livet i fellesskap, arbeid, hverdag og fest danner grunnlag for et spennende og utfordrende miljø. I landsbyene pleies også et variert kulturliv med teater, sang, musikk, høytidsfeiringer og utflukter.

Nye medarbeidere tilbys introduksjonskurs i landsbylivet og antroposofi, samt fireårig deltids Bachelorutdanning i helsepedagogikk og sosialterapi.

Camphill Norge består av landsbyene Hogganvik, Jossåsen, Rotvoll, Solborg, Vidaråsen og Valtersund Gård.

I Valtersund ligger også FRAMskolen som er et folkehøyskolelignende tilbud for deg mellom 18 og 25 år som lever med utviklingshemming.

Velkommen – vi har ledige plasser!

CAMPHILL LANDSBYSTIFTELSE
Malvikvegen 1333, 7550 Hommelvik
Telefon 73 97 84 60
Epost: sekretariat@camphill.no
www.camphill.no

glad», tatt for seg hva som er sunt for kropp og sjel. Hun hadde blant annet jobbet med trening og matlaging. På festen etterpå ble det servert mat fra en meny hun selv hadde komponert.

JONAS' ÅRSOPPGAVE 2022

«Å lære å strikke en islandsgenser» var tittelen på Jonas' årsoppgave. Han hadde latt seg inspirere av sin medelev, Lene, som han hadde hatt håndarbeidstimer sammen med. For hun kunne strikke på ordentlig, med pinner! Han kunne bare rammestrikke, men det likte han veldig godt! Nå hadde han bestemt seg for å lære seg å strikke på ordentlig.

Marianne, som er håndarbeidslæreren hans, ble imponert over hans standhaftighet: – Han ante virkelig ingen ting om hva han begav seg ut på, men han var krystallklar på at han skulle klare å nå målet sitt til slutt.

– Jeg vil strikke en ordentlig genser! sa han.

Marianne ga ham motstand: – Dette er vanskelig. Du må øve mye!

Det fungerte som en ekstra motivasjon for Jonas.

Å STRIKKE MED BEGGE PINNENE

Et helt halvår satt de sammen og øvet i ettermiddagsgruppa. Det ble mye terping! Først ville ikke hendene lystre, men Jonas var standhaftig – han ga aldri opp! Sakte men sikkert lærte han å strikke – først med den ene hånda, og så med den andre, sammen med Marianne, som holdt i strikketøyet med motsatt hånd. Så en vakker dag, etter mye strev, klarte Jonas å strikke med begge pinnene. Han hadde knekt koden!

– Jeg ble så utrolig rørt, minnes Marianne.

Jonas var nå klar for å ta med seg strikketøyet hjem. Snart bar han det med seg overalt. På slutten kunne han strikke kompliserte mønstre med flere farger og vrangbord. Til slutt var det som han hadde bestemt seg for, blitt til en islandsgenser!

LÆRTE GJENNOM FINGRENE

– Læringsprosessen gikk ikke gjennom hodet, men gjennom fingrene. Formforståelsen ligger i hendene.

– Årsoppgaven i strikking har gjort at hendene mine har blitt smarte, sier Jonas.

Dette er ikke noe Jonas hadde tenkt seg fram til! sier Marianne, som fortsetter: – Jeg merket at han etter hvert fikk en større ro. Fra han hadde lært å strikke, til genser nummer to var ferdig, tok det ett år. – Jonas jobbet masse på egenhånd!

Selv sier Jonas: – Jeg har hatt som årsoppgave å lære å strikke. Jeg strikket to luer, en blå genser og en islandsgenser med mønster. Jeg kunne ikke strikke, og jeg måtte øve masse på det prosjektet. Genseren ble kjempefin, og jeg ga den bort som en avskjedsgave til læren min Jon-Ingolf. Årsoppgaven i strikking har gjort at hendene mine har blitt smarte til å lage ting.

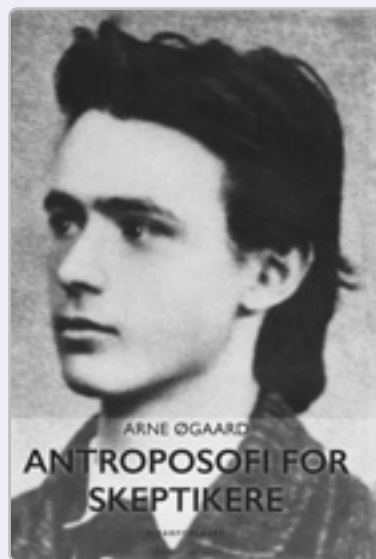
Jon-Ingolf Trømborg er lærer på Ljabruskolen, steinerskole for elever med spesielle behov.

EN TREDJE VEI gir nye

ideer til hvordan vi kan utvikle samfunnet og økonomien til en verden hvor mennesker og natur fortsatt kan leve.

ANTROPO- SOFI FOR SKEPTIKERE

gir innsikt i den utvidete virkelighetsforståelsen som er grunnlaget for steinerpedagogikken og mye annen god praksis.

DE EN- SOMMES FORBUND OG OND- SKAPENS GÅTE er

et oppgjør med materialismens klamme grep, men handler også om ensomhet, Hellig Olav, en supermann, og dobbeltgjenger mysteriet.

HVOR ER MIN FAR - DEN GAMLE

HIPPIEN? Gir innblikk i det mest fargerike som skjedde rundt 1968, men drøfter også hvordan nestekjærligheten kan styrkes i dagens situasjon.

Klar melding om autisme - unik eller stereotyp?

AV NINA MARIA BRUN

Helsefagpersoner og andre «normale» (hvem er normal?) må slutte å stigmatisere oss med autisme som begrensede og stereotype. Noe så skammelig!

Er vi ikke heller unike, originale, fantasifulle og kreative? Hvem kan med rette stemple oss som stereotype og begrensede, eller sågar irriterende og hysteriske? Vi er i virkeligheten født med et unikt, stort potensial! Vårt interessespekter har kan hende færre temaer, enn de såkalt normale, men vi med autisme går desto dypere inn i hvert enkelt tema! Vi flagrer ikke fra det ene temaet til det andre, og har et utall av temaer å snakke om, 50 – 200 eller flere? Kanskje har vi for eksempel kun syv temaer vi interesserer oss for. Regnbuens syv farger!

Dessuten er også vi individer, selv om våre jeg'er, våre talenter og slit ligger mer skjult hos oss enn hos dere ikke-autister.

Hva med å vise empati, beundring og respekt for et menneske med autisme? Alle har sine utfordringer, smerter og motgang, bare i større eller mindre doser. Men jeg vil ikke høre ett ord mer om at vi er begrensede eller stereotype. Noe så skammelig vil vi ha oss frabedt! Tvi den som stigmatiserer oss!

Forleden holdt en klok og dyktig vernepleier ved navn Thomas Owren et foredrag på Helgeseter hvor han advarer psykologer, helse- og fagpersonell mot å plassere mennesker med autisme i bås, som han har hørt, lest og opplevd. Det er nedverdiggende og fullstendig usant!

Psykologer, helse- og fagpersonell må aldri finne på å stigmatisere oss med autisme! Vi, med vår burleske, originale og fargerike fantasi! Døm oss ikke! Og vi skal ikke dømme dere. Mennesker er mennesker.

Så hva er best? 20 – 100 – 1000 overfladiske interesse-temaer eller 4 – 7 – 10 dypsindige tema-favoritter? La oss få utfolde oss som dem vi er, så vil dere komme til å stå overfor et hav av gledelige, positive og konstruktive overraskelser. Snu blikket!

Takk til Thomas Owren, høyskolelektor i sosialfag og vernepleie ved Høgskulen på Vestlandet, som satte helsesøkelyset akkurat på dette spørsmålet da han snakket på Helgeseter.

Nina Maria Brun – talerør for mine med-autistiske mennesker.

Årstidene - og vinterens glede!

AV NINA MARIA BRUN

Æsj! Alle disse ufyselighetene, de lange vår- og sommermånedene. Og den ufysiske humbug-sommertiden som vi har i sommerhalvåret.

Steik, støy, stress, fluer, kryp, stormrautende kyr, ekstrem hete og lyst hele døgnet. Mine stakkars øyne er så lysømfintlige. Jeg får hetetokter og blir utagerende

og amper. Og føler kun avmakt! Ovenfor disse ufysiske høytrykkene som setter seg så fast! Støvskeer, stank og støy, gressklippere, traktorer og kappsager, eksos og støv og tjærelukt. Som overdøver blomsterduften og fuglesangen.

Når bare det forjettede Guds regn fra Oven, Livets Vann, kjærtegner og væter den arme, tørre vegetasjonen og naturen. Ja, se da vender blomsterduftene

tilbake og fuglekoret er så intenst som en fuglesang skal være, som ellers ikke merkes når det er steik og tørke. Regnet bringer duften og fuglekoret fra mangfoldige små fuglestruper tilbake.

Du sky på himmelens hvelv
Du gjør meg trygg og glad!
Du gir ut av deg selv
Friskt regn til blomst og blad

Så kommer høsten med dempet lys, kortere dager og mer regn. Da er det lettere å konsentrere seg, å lese og være i ro. Først Mikkelmess med sprakende, røde, gyldne og gule blader som skinner som et mektig kunstverk overalt. Mikael's seier over dragen og heten. Det kommer forut for det vakre november-høstlandskapet. Gråvær, regn, yr, tåke. Deretter rimfrosten. Når alt er farget hvitt på de nakne svarte greinene på trærne og buskene og over landskapet.

Så kommer vi til Adventstiden og venter på Åndsbarnets fødsel.

Hvit, dyp, lydløs sne som daler og dekker naturen, som demper traktoren som brøyter og gir stemning! Så er det jul! Og Åndsbarnet blir født.

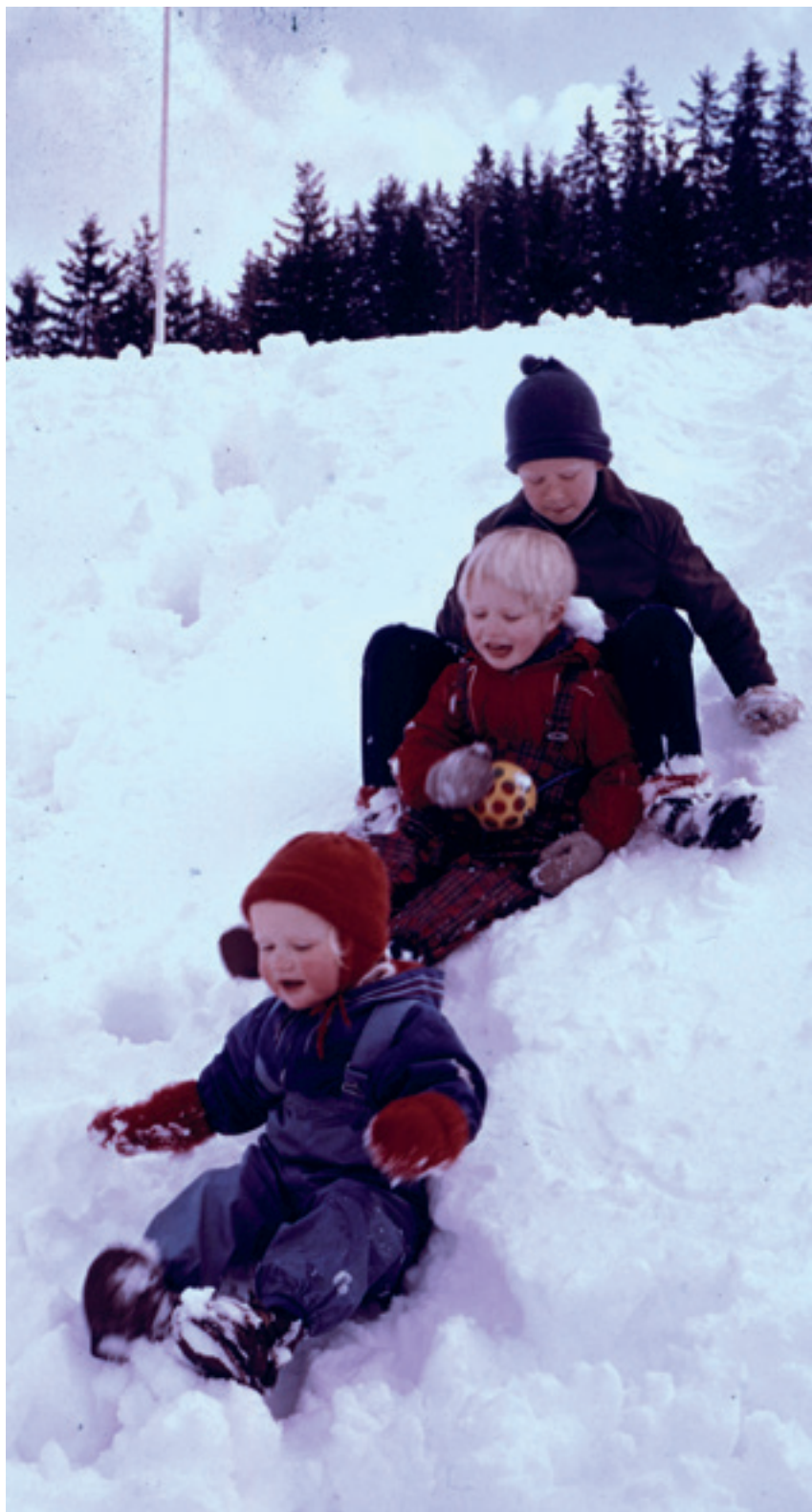
Herlig, friskt og hvitt og mest overskyet og dyp fin sne.

Jeg er selv født i det herlige vinterhalvår!

Ikke rart Høsten og Vinteren med Mikkelmess og Jul er mine favorittårstider. Å kunne være i barndommens minner, der jeg frydet meg over den første rimen, de første kuldegradene og den første sneen.

Nina Maria Brun bor på Solborg og skriver for bladet LandsByLiv.

Akeglede i Strandengveien, Vollen i Asker.
Jørgen bak, Nina i midten og Kaja foran.
Foto: privat.

Eurytmien lever videre

AV ARNE ØGAARD. FOTO: STEINERBLADET

*Å la det indre komme til uttrykk på det ytre plan, - det er eurytmiens egentlige oppgave og vesen.
Rudolf Steiner*

Eurytmi er et fag i steinerskolen hvor både språk, rytmer og musikk inngår i et allkunstfag. Det krever våkenhet, vekker viljen og utvikler sosial bevissthet. I tillegg kan eurytmi oppleves som meningsfull bevegelse. En dyktig eurytmilærer er en kunstner som er i kontakt med de skapende krefter i seg selv. Det dreier seg om noe mer enn å lære bort ytre bevegelser. Etter min erfaring er det umulig å forklare hva eurytmi er, men de fleste som har fått være og gjøre eurytmiske øvelser, har opplevd at noe verdifullt kommer til uttrykk.

En vinterlørdag besøkte jeg Josefines gate 12 i Oslo hvor en gruppe studenter var i full bevegelse under ledelse av eurytmist Gudrun Sanden. Det var liv og alvor og glede. Dagens øvelse var toneeurytmi, og øvelsen består av en musikalsk femkamp,

utarbeidet etter de fem disiplinene i gresk femkamp. Det er en metode Gudrun Sanden har utarbeidet i samarbeid Heiner Glitsch, – ifølge henvisninger som Rudolf Steiner ga skuespillerne. Steiner legger gresk femkamp til grunn for all scenisk utvikling.

Toneeurytmi utgjør den delen av faget som fremføres til musikk. I pausen snakket jeg med tre av studentene. Martine jobber på Steinerskolen Gjøvik-Toten og er både steinerskolelærer og komponist og lager egen musikk med hardingfele til eurytmitemene. Hun opplever eurytmiutdannelsen som levende og godt innrettet mot den daglige undervisningen i skolen. Mariana fra Stavanger har allerede studert to år ved eurytmiskoler i utlandet. Også hun er fornøyd med det pedagogiske opplegget. Samtidig er det nødvendig å øve mye selvstendig for å trenge inn i det eurytmiske, siden studiet er basert på helgesamlinger. Pauline synes det er gunstig at elevene trenes i å gjøre gruppeformer. Hun gleder seg til å kunne gi elevene en opplevelse av å være en del av musikken, å bevege seg i en felles rytme, som å være en del av havet.

UTDANNINGSTILBUDET

På 1970-tallet reiste norske ungdommer til eurytmiskoler i Europa og USA for å utdanne seg til eurytmilærere. På slutten av 80-tallet fikk vi en eurytmiskole i Norge som etablerte seg først i Moss før den ble flyttet til Oslo. I 2015 ble Den norske eurytmihøgskolen nedlagt grunnet mangel på studenter, og dermed ble det vanskelig å rekruttere lærere til et av steinerskolens kjernefag.

For å bedre denne situasjon tok Steinerskoleforbundet initiativ til et tilbud hvor etablerte steinerskolelærere kunne få ett års videreutdanning for å praktisere eurytmi i undervisningen. Dette reagerte Eurytmistforbundet på og viste til Rudolf Steiner som påpekte at eurytmiundervisningen skal gjennomføres

av kunstnere som har inderliggjort sitt forhold til faget. Eurytmien må ikke bare bli en «etteraping» av ytre bevegelser.

I spennet mellom hva som er praktisk mulig og det ideelle, har Gudrun Sanden og kollegaer arbeidet

hardt for å utvikle en modulbasert og praksisrettet kunstpedagogisk utdanning for eurytmister, som går under navnet Eurytmi Norge. Dette skjer i et samarbeid med Steinerskoleforbundet og Eurytmistforbundet i Norge.

STØTTEFORENINGEN PROSPONS TIL EURYTMI NORGE

AV TORILL STANG OG BEATHE DISINGTON

ProSpons Eurytmi Norge er en støttegruppe som arbeider for å promotere og sponse Eurytmi Norges utdannelsetilbud. Målet er å utdanne eurytmilærere.

EURYTMIUTDANNELSEN

Eurytmi Norge startet høsten 2017 etter et års forarbeid. Da Den norske eurytmihøyskolen måtte legges ned, var Steinerskoleforbundet bekymret for rekrutteringen til faget. Sammen med Eurytmistforbundet tok de kontakt med Morten Klinkvort i en tilsvarende deltidsutdanning for eurytmilærere i Danmark, og med eurytmist Gudrun Sanden i Norge. Disse fikk i oppdrag å utarbeide og utvikle et utdannelsetilbud for eurytmilærere i Norge. Senere ble det etablert et samarbeid med Stefan Hasler og seksjonen for musikk, språk og eurytmi ved Goetheanum i Sveits for å komme i gang med utdannelsesforløpet.

Eurytmi Norges læreplan er nå godkjent som «Ausbildung im Aufbau» (utdanning under oppbygning) av «Ausbilderkreis», som er utdannelseskretsen ved seksjonen. Mulighet for godkjennelse innenfor Steinerhøyskolens akkrediteringssystem er også blitt undersøkt, men med dagens krav er ikke dette mulig. For å bevare fagets viktige plass innenfor Steinerpedagogikken, må det videreutvikles av yngre mennesker som utdanner seg til eurytmister.

Eurytmi Norge er basert på månedlige helgesamlinger og intensivuker i Oslo. Studentene bearbejder oppgavene og praktiserer faget som eurytmilærere ved skolene de arbeider ved. Utdannelsen skjer i et samarbeid med steinerskolene og en mentor som

arbeider ved skolen.

Mentoren skal være en utdannet eurytmist. Finnes det ingen tilgjengelig mentor ved skolen, vil en medarbeider fra Eurytmi Norge steppe inn.

BLI MEDLEM I STØTTEGRUPPEN

Arbeidet må støttes økonomisk siden Eurytmi Norge ikke mottar noen statsstøtte. Vi håper at støttegruppen ProSpons Eurytmi Norge kan bidra til å øke bevisstheten

både om utdannelsen og betydningen av eurytmifaget i steinerskolene.

Et medlemskap i støttegruppen ProSpons Eurytmi Norge koster 250 kroner i året, med mulighet til å betale mer. Penger vil gå til å støtte studenter som ikke får bidrag til studieavgift og boutgifter. Et annet behov og mulig støtte er å låne ut et rom i Oslo eller omegn for studenter som kommer langveisfra til samlingene en gang i måneden.

Vi ønsker å knytte medlemmene i støttegruppen tettere inn mot utdannelsen og vil invitere til arrangementer for å se fremføringer etc.

BLI MEDLEM I ProSpons Eurytmi Norge i dag! Vårt kontonummer i Cultura bank er 1254 63 66632. Kontakt er Torill Stang torilla7@gmail.com og Beathe Disington beathe.di@hotmail.com.

Nøisomhed Gård

- VERDENS NORDLIGSTE BIODYNAMISKE GÅRD

Alle foto: René Cortis

AV ERIC BRINKHOF

Tenk deg: 255 kilometer nord for Polarsirkelen, der hvor sommeren varer – tja blir det sommer der? –, der hvor regnet ikke kommer ovenfra, men sidelengs og med vindkast opp til 26 m/s, hvor sommertemperaturen kan bli opp mot 30 varmegrader, for så i løpet av en time å gå ned til 5. Og så velger du å starte en gårdsdrift der.

Dette gjorde Julia og René Cortis og deres to barn i 2010. De flyttet fra Tyskland og kjøpte seg et lite småbruk i Stokmarknes, slo seg ned, kjøpte etter hvert også nabogården som kom for salg og leide noe jord i tillegg.

Gården hadde opprinnelig navnet «Spekulasjon». I 1880 ble gården delt opp og fikk de ulike gårdsnavnene «Spekulasjonen» og «Nøisomheden». I 1920 ble gårdene igjen slått sammen til én gård, med navnet «Spekulasjon». Da René og Julia kjøpte huset, fjøset og litt jord som ble fradelt gården i 2010, tok de tilbake navnet «Nøisomheden». Totalt har gården per i dag 20 dekar dyrket mark, 20 dekar innmarksbeite, 15 dekar skog, 125 dekar myr som beites om vinteren. I tillegg leier de 100 dekar dyrket jord og 30 dekar innmarksbeite.

René hadde reist mye rundt i Norges land, på leting etter en plass som ikke var berørt av mennesker. På en av disse reisene traff han Julia, og de reiste sammen videre. Hun kunne allerede litt norsk, var utdannet lege og ønsket å bo nord for Polarsirkelen, ved kyst og hav. Hun fikk jobb som lege i Stokmarknes.

René hadde studert natur- og samfunnsgeografi,

skrev sin masteroppgave om konsekvensene av oljeutvinning i Lofoten og Vesterålen og kom i kontakt med den gamle fiskerbondekulturen i regionen. Han ville starte en gård som skulle, selvfølgelig, bli økologisk. Han hadde sine forestillinger om hvordan en gård skal være, og oppdaget at bare økologisk og Debio-godkjenning ikke var nok. Det var ikke logisk å måtte bruke møkk fra en nabogård.

Altså begynte René å lese om biodynamisk landbruk. Han prøvde å lese Landbrukskurset, men strandet fort. Han kjøpte da noen andre bøker som var lettere å forstå. Og så kjøpte han seg en lydbok med Landbrukskurset og hørte på foredragene om og om igjen. Det resulterte i omlegging til biodynamisk og Demeter-godkjenning i 2017.

Når jeg står ute med kyrne mine, så er det mye mer enn bare det. Helheten.

René forteller: Slik står det i Landbrukskurset: bonden er en meditant. Og slik var det da de fant småbruket som hadde stått tomt siden 1950-årene. Det var et flott sted, helt alene. René tenkte og filosoferte der og kjente seg igjen i mange beskrivelser som var naturlig til stede der, men ikke i et regelverk. Her kunne det bli en helhet: gården, plantene, dyrene, mennesker. Og slik ble utgangspunktet et helt annet enn vi ofte ser i landbruket: Å kjøpe en gård, lage en driftsplan, investere 10-15 millioner og jobbe i 30 år uten å kunne velge et annet opplegg med tanke på en mulig konkurs. Her var det mulig å bygge opp en gård og tilpasse driften til de naturgitte forholdene der hvor gården ligger. Målet her er ikke mest mulig produktivitet og maksimum gevinst, men mest mulig balanse, hvor bonden er den meditanten som går over gården med alle sine sanser for å se om det nærmer seg denne balansen.

René startet driften med å kjøpe seg noen gammelnorsk spælsau (villsau) og bygget opp en flokk på 80 vinterfôra sau. Nøysomme dyr som året rundt kan gå ute og velger dette selv om de har en varm stall med halm tilgjengelig. Sauene velger også å få sine lam ute og har ingen lammingsvansker når de beveger seg så mye. René nevner kontrasten at en gravid kvinne blir anbefalt å gå tur ved feilstilling, mens

sauene stort sett blir plassert i trange båser.

Rene forteller hvor spennende det er å se at dyrene har sin egen døgnrytme som endrer seg fra sommer til vinter. Rundt en fjerdedel av dyrene har horn, og Rene ønsker at alle skal få etter hvert. Lammene blir først slaktet når de skal spises. Også her er den en kontrast: Markedet betaler de beste prisene i august, mens det fortsatt er mye gress ute. Da hentes lammene fra utmarken, føres med kraftfôr for å få opp vekten og slaktes mens de ennå ikke er utvokst. Ikke bra for naturen, ikke bra for lammene, og ikke bra for den som spiser kjøttet.

Allikevel, balansen var ikke oppnådd med «bare» sauer. Det manglet kyr. Sidet trønder- og nordlandsfe, ofte kalt STN, er den opprinnelige rasen i området. En lett rase som derfor gjør mindre skade på jordene,

og beveger seg lett i terrenget. Det er ikke en høyproduktiv rase og passer derfor bedre på et naturlig beite. Rene bemerker at sidet trønderfe ikke har horn, at horn har viktig betydning for dyrene, og at et kuhode uten horn faktisk ser tomt ut.

På den annen side er dette et fenomen her i nord at det er flere kollete raser. – Har det med temperaturregulering å gjøre? spør Rene. Han er ikke helt fornøyd med kollete dyr, men det er den opprinnelige rasen her, og de har flere andre fordeler. På sikt ønsker han å avle frem dyr som har korte horn. I dag lever det 6 kyr, en avlsokse og 16 sauer på gården.

I tillegg til dyrene dyrkes det grønnsaker i en markedshage på ca. 2 dekar.

Fjøset på gården ble satt opp i 1870 og ble restaurert i 1920 og ble bygget om for løsdrift. Kyrne kan

gå ute hele året. De kan velge å gå inn i vinterhalvåret, men det er påfallende at dyrene stort sett velger å være ute, også i regn og snøvær og også med nyfødte kalver. Rene forteller hvor spennende det er å se at kyrne stadig oppsøker de gamle melkeplassene som hvilested når de er i utmarka.

Rene iakttar at dyrene selv velger urter der ute når de er syke, og dyrlegen trenger svært sjelden å komme. Rene sanker selv naturlige plantefrø og sår dette sammen med litt kløverfrø rett på gresset. Ellers fornyer beiten seg selv. René skulle gjerne ha en høytørke. Høy er bedre for kuas fordøyelse enn silofôr/ensilasje. Men dette er en stor investering som må vente. Derfor nøyer han seg foreløpig med høyensilasje og hesjing, fordi bakketørring er helt utelukket på myrjord og med høvtåke.

Rene fremhever først og fremst helhetstenkningen og mangfoldet som er så typisk for det biodynamiske. Og det er så synlig her på gården og utfra det Rene forteller. Hvordan kan bonden/bøndene skape gården til en helhet, til en organisme som er i balanse med utgangspunkt i stedet der gården ligger geografisk sett, og utfra landskapet og naturen som gården har rundt seg. Dette er en vesentlig aspekt av det biodynamiske som ikke lar seg fatte i et regelverk, men som bonden som meditant og kunstner må skape selv. Dette er agri-kultur (agriculture).

I dag inngår Rene i det som kalles Landbrukets Økoløft, et prosjekt i regi av Økologisk Norge som løfter frem inspirerende økologiske bønder som kan bli et eksempel for andre bønder til å legge om til økologisk. Han har gitt seg med grønnsaksabonnementsordning, men har startet et samarbeid med det han kaller verdens kuleste restaurant, Kvitnes Gård i Vesterålen, hvor det bygges opp en gårdsdrift, og hvor det skal bli et matsenter, hvor de skal blant annet invitere skoleklasser til undervisning, og mye mer. Han har også fått tildelt Nordnorsk Økomatpris 2021.

Eric Brinkhof er daglig leder i Biologisk-dynamisk Forening.

Artikkelen har tidligere stått i Herba 1-2022.

BINGN APPRENTICESHIP PROGRAM

SØKNADSRISTEN for oppstart i 2023 er 15.oktober 2022

BINGN er et 3-årig utdanningsprogram. Det første året gjennomføres på Fokhol gård i samarbeid med Alm Østre.

www.bingn.org

Grunnår i biodynamisk landbruk på Fokhol gård i samarbeid med Alm Østre

AV ELIZABETH WIRSCHING

Mange setter pris på den kvaliteten biodynamiske gårder gir og ønsker at denne impulsen skal vokse kraftfullt videre i de kommende årene. Flere husker kanskje da Fokhol gård ble overtatt i 1990, og hvor

ivrige vi var til å støtte deres bestrebelser; ikke bare til å drive

Fokhol er svært mangfoldig med husdyrhold, grønnsaks- og åkerbruk, gårdsbutikk og gjestehus.

biodynamisk landbruk, men også til være et sted for utdanning. Nå blir dette en realitet! Fra mars 2023 vil BINGN-utdannelsens første studieår foregå på Fokhol og Alm Østre.

FULLFØRT UTDANNELSE

Den nordiske biodynamiske utdannelsen BINGN har med dette tatt et nytt og viktig skritt, som vi tror mange vil glede seg over. Siden oppstarten i 2015 har i alt 23 studenter fullført BINGN-utdannelsen, og av disse er i dag 20 direkte involvert i landbruket.

Gjennom den innovative treårige utdannelsen bidrar BINGN til fremveksten av en ny generasjon biodynamiske bønder i Norden. Her får studentene mulighet til å lære av etablerte bønder og andre med kunnskap og erfaring innen biodynamisk landbruk. Dette foregår i kombinasjon med langvarige praksisplasser, seminarer og mentorskap.

Les mer på www.bingn.org.

TRANSFORMASJON NØDVENDIG

De mange krisene verden i dag står overfor i tillegg til krig og covid-19 pandemien, tydeliggjør stadig mer at matsystemet vårt må transformeres. Her kan det biodynamiske landbruket tilby løsninger. Det er et jordbruk for fremtiden, for planeten og klimaet, for dyrene og jordkvaliteten, og ikke minst for menneskene og deres helse.

STØTT BINGN ØKONOMISK

Når Fokhold gård nå i samarbeid med Alm Østre skal ta imot studenter til det første grunnåret i BINGN-utdannelsen, vil det bety ekstra kostander, spesielt det første året.

Det nye konseptet trenger ekstra ressurser, blant annet å finne en fast og kompetent lærerstab, samt personer som kan være koordinatore og mentorer. Det skal også sørge for kontinuitet og stå ansvarlig for gjennomføringen av utdanningens andre og tredje år.

Vi ønsker derfor å etablere en støtteforening for BINGN, som skal gi enkeltpersoner og virksomheter mulighet til å støtte utdanningen, særlig det første året, men også alle tre årene. Verken BINGN-utdannelsen eller Biologisk-dynamisk Forening mottar i dag noen form for offentlig støtte.

Alle beløp mottas med glede, og vi er særlig takknemlig hvis noen kan bidra med beløp mellom 3000 og 5000 kroner. Alle små og store beløp settes inn på Biologisk-dynamisk Forenings konto: 1254.05.27626, merket «BINGN 2023».

Kontakt er Elizabeth Wirsching,
tlf: + 47 47 62 37 44
e-post: elizabethwirsching@gmail.com

NY FORPAKTERGRUPPE OG BIOLOGISK-DYNAMISK FORENING TIL FOKHOL

Biologisk-dynamisk Forening flytter i løpet av september sitt kontor fra Oscars gate 10 i Oslo til Fokhol gård, Fokholgutua 216 på Stange (www.fokhol.no). Foreningen eier BINGN-utdanningen som skjer i et samarbeid med foreningene i de andre nordiske landene.

Stiftelsen Fokhol Gård har siden overtakelsen i 1990 vært drevet av fire pionerer: Sigune Ingvaldsen, Morten Ingvaldsen, Inger Ivarrud og Rune Myrseth. I 2015 gikk Sigune og Morten ut av forpakterlaget og ble kårfolk på gården, og i vinter ble også Inger og Rune pensjonister. Da overtok en ny gruppe på syv personer ansvaret for driften: Lea-Marike Hansen, Heiner Dirk Hansen, Anne Dirsch, Jesse O'Brien, Rike Papenhagen, Luise Malur og Klara Johanna Linde. Til sammen har de omfattende utdanning og erfaring innen biodynamisk og økologisk jordbruk, pedagogikk, kommunikasjon, eurytmi og mekanikk, for å nevne noe. De har også fire barn som skaper liv og røre på tunet.

I forbindelse med etableringen av det nye grunnåret for BINGN ønsker Laura Bertzbach, Sofi Gerber og Brigid Lefvre nye studenter velkommen til Fokhol, og de ser fram til å lære, oppleve og vokse sammen i BINGN-året 2023.

Tre vitale områder for bærekraft i Camphill

Spaserer på Jøssåsen. Foto: Ekatarina Kulieva

AV WILL BROWNE

Temaet bærekraft er ofte definert etter tre områder: økonomisk, miljømessig og sosialt. I Camphill-landsbyene er disse tre knyttet til grunnleggende verdier som har vært gjeldende i over 50 år, og som hver dag blir forsøkt satt ut i livet i størst mulig grad.

Camphill-landsbyene i Norge bygger sitt verdigrunnlag på antroposofien, basert på Rudolf Steiners tenkning. Antroposofien er en vei til bevissthet om vår menneskelighet, om vår tilhørighet til en jordisk og samtidig en åndelig verden. Menneskets innerste vesen forstås i forhold til en større utviklingsprosess overordnet livets ytre forhold og begrensninger. Å anerkjenne at et hvert menneske alltid er i utvikling, er en hovedoppgave for arbeidet som gjøres i landsbyene, slik at alle får samme mulighet til å finne

meningsfulle oppgaver og et innholdsrikt liv.

Bærekraftig utvikling skapes av mennesket og mennesker. Camphill setter søkelyset på mennesket og menneskelig utvikling.

ØKONOMISK BÆREKRAFT

I landsbyene er økonomien preget av solidaritet og samarbeid i motsetning til kapitalvekst og konkurranse. I stor grad er arbeid og lønn adskilt. Dette betyr i praksis at alt arbeid er verdsatt i like stor grad, og at motivasjonen knyttes til å fullføre et arbeid som dekker reelle behov. Det er mer enn nok meningsfulle oppgaver for alle, uansett evner og funksjonsnivå.

Det gir tilfredshet å se at man bidrar til en helhet som kommer andre til gode, samtidig som egne behov blir dekket av andre. Lønn til medarbeidere blir forvaltet i et økonomisk fellesskap slik at alle får dekket sine behov og eventuelle overskudd kan formidles til diverse formål.

I landsbyen er livsstilen slik at biler og andre større eiendeler er felles, noe som sparer både penger og miljø. Det legges vekt på rettferdig handel og etiske investeringer i forbindelse med for eksempel eget pensjonsfond. Begrepet sirkulærøkonomi kan oppleves i et minisamfunn hvor ressurser blir tatt vare på og brukt om igjen. I verkstedene er det verdiskapning gjennom håndarbeid og kunstnerisk forvandling av egne råvarer som ull og treverk. Produktene er unike og bærer preg av de som har laget dem i stedet for maskiner og masseproduksjon.

MILJØMESSIG BÆREKRAFT

Som noen av de første økologiske gårdene i Norge,

har landbruket i alle landsbyene blitt drevet uten sprøytemidler eller kunstgjødsel fra første dag. At omsorg for både menneskene og naturen går hånd i hånd, har vært sett på som helt essensielt. Selve livsgrunnlaget for mennesket er avhengig av hvordan vi bevisst forvalter de naturlige ressursene. Ut ifra et antroposofisk synspunkt gjelder det å styrke, gjennom menneskelig aktivitet, en levende sammenheng mellom planter, dyr, vann, jord og skapende krefter i naturen.

Friskt, rent vann er forutsetningen for alt liv på jorden. Denne dyrebare ressursen er mangelvare i mange deler av verden. Klimaendringer viser seg i stor grad gjennom ekstreme tilstander av tørke og skogbranner på denne ene siden, og flom og skred på den andre.

Vi er avhengig av vann i nesten alt vi foretar oss av aktivitet og produksjon, fra matlaging og landbruk til klesvask. Alt for ofte bruker vi rent vann, og slipper ut vann som er forurensset og i mindre stand til å bære liv. Det er vannet som betaler prisen for vår daglige virksomhet. I landsbyene prøver vi å bevisstgjøre vannets verdi og ivareta dets kvalitet ved blant annet innovative, naturbaserte avløpsanlegg som har vært utviklet i samarbeid med forskningsinstanser og myndighetene gjennom flere tiår. Se side 48.

Et rikt lag av matjord inneholder ved riktig pleie enorme mengder mikroorganismer som fremmer

Arbeidshester på Vidaråsen. Foto: Nils Langeland

vekst av grønnsaker, korn og gress med høyt næringsinnhold. I motsetning til konvensjonelt landbruk, som gjør at matjorden etter hvert blir avhengig av kunstige tilsetninger, så blir jorden på biodynamiske gårder mer og mer fruktbare for hvert år som går. Ved å lage kompost av matavfall, kugjødsel, planterester og spesielle preparater, blir det skapt en oppadgående spiral hvor ressursene ikke bare blir resirkulert, men foredlet. På denne måten bidrar man til å øke livsgrunnlaget for fremtiden.

I en Camphill-landsby blir mange mennesker involvert i såing, dyrking, lusing, høsting og tilberedning av maten som spises hver dag. Når mange er bevisst på verdien av maten som dyrkes og føler seg forbundet med den gjennom egen innsats, blir det også mindre rester. Det som likevel er til overs, bearbeides i komposten. Alle bidrar gjennom denne aktiviteten til at spiralen fortsetter oppover og at matjorden blir enda bedre.

BÆREKRAFT I DET SOSIALE

I et samfunn er det flere faktorer som er avgjørende for at innbyggerne skal være i stand til å opprettholde

Sangøvelse i Kristofferhallen: Foto: Ruben Khachatryan

Potetopptaking. Foto: Ruben Khachatryan

de grunnleggende aspekter som gjelder for bærekraft.

Dette er blitt definert som de tre «T'er»; tillit, trygghet og tilhørighet. I stor grad handler dette om å kjenne at jeg som enkeltindivid får mine grunnbehov dekket, og at det jeg selv tenker og gjør, er viktig for helheten. Rettferdige lover og rammer er nødvendige som utgangspunkt, men det er først når menneskene selv kjenner ansvar og har en slags moralsk innstilling, at de virkelig kan bidra med å «bære lasset».

Individuelle evner og kreativitet er meget viktige ressurser som bør styrkes for at helheten kan berikes. I landsbyene blir det lagt mye vekt på et mangfoldig kulturliv som et slags «hevemiddel» for det sosiale livet.

Ved å gi nok plass i hverdager og høytider til feiringer og sammenkomster, hvor alle kan bidra og føle seg sett, legges et grunnlag for et felles løft, for en felles skaperprosess («felles-skaping»).

I Camphill-landsbyene bor det mennesker fra mange forskjellige land med forskjellig bakgrunn og forutsetninger. Ved at vi deler livet sammen, både i arbeid og fritid, bygger vi relasjoner som går langt utover det å være tjenestemottaker eller tjenesteytere. Vi er i stor grad påvirket av hvordan den andre har det i livet sitt. Det å bry seg om enkeltmennesket men også helheten blir da en naturlig konsekvens.

Skal fellesskapet utvikle seg i en positiv retning, er det avhengig av en ledelsesstruktur som ivaretar både et kollektivt og individuelt ansvar. Selvforvaltningsmodellen, der ledere blir valgt fra egne rekker, har vist seg å være avgjørende, for at solidaritet og individuelt engasjement styrkes, og at beslutninger blir tatt på vegne av helheten.

Teksten er hentet fra Årsmelding 2021 Camphill Landsbystiftelse i Norge www.camphill.no.

Camphill Rotvoll safteri 2021

AV MATS MIERSCH

I begynnelsen av året 2021 var det en gruppe på åtte personer som jobbet på Camphill Rotvolls safteri. Vi fulgte rutinene og rytmene som var utarbeidet i løpet av pandemien og begynte året med en lavterskelproduksjon. Etter hvert kunne salget utvides, og vi fikk en del nye kunder, blant annet kaféer og restauranter i lokalmiljøet.

Våren ble benyttet til ta vare på bær- og frukthagen på Rotvoll, blant annet med beskjæring og flytting av bærbusker og trær. I tillegg laget vi en ny oppskrift på solbærsyltetøy dyrket på Rotvoll, og vi eksperimenterte med selvtappet bjørkesevje.

På sommeren fikk vi god hjelp til å plukke bær.

Høsten 2021 har vært preget av en intens og suksessrik epleseesong. Etter to års pause startet safteriet igjen å ta imot epler og bær fra private kunder. 2021 var et fantastisk år for frukt og bær, og vi mottok opp mot tre tonn epler fra private kunder hver uke. I denne perioden

Eplekassene. Foto: Clara Grundmann

Arbeidsgjeng Rotvoll Safteri. Foto: Ekaterina Krokstad.

måtte vi få hjelp fra de andre verkstedene på Rotvoll til en felles epleledugnad – noe som både var svært effektivt og samtidig veldig hyggelig. Vi fikk også presset store mengder plommer og litt aronia- og hyllebær. Vi kunne også lage kaldpresset biodynamisk eple-juice.

Vi avsluttet året med en koselig adventstid, laget julegløgg og prøvde ut en ny krydret julegele.

Teksten er hentet fra Årsmelding 2021 Camphill Landsbystiftelse i Norge www.camphill.no.

FRAMskolens miljøagenter på Vallersund Gård

DAG BALAVOINE I SAMTALE MED MARI RUDLAND,
EINAR HEIMSTAD IVERSEN OG OSCAR COLLETT

– Hei, Einar, Mari og Oscar, hvordan er det å være miljøagenter?

– Vi er «Søppelguttan», sier Einar. Det er viktig å passe på naturen og at det er ingen plast i havet.

De to andre studentene ved FRAMskolen stemmer i og sier i kor:

No e det...for mye plast i havet
Ser du søppel, må du ta det!
No skal vi rydde, vi skal få det bort
Du e aldri for liten til å gjøre nokka stort ...
Plast i havet ...

Mari, Einar og Oscar snakker i munnen på hverandre:
– Vi skal på strandrydding igjen når våren kommer. Der er det masse rare greier, garn som vi måtte ta med traktor for vi var ikke sterke nok til å få det løst selv ... Og så fant vi et helt TV-apparat ... og annet spektakkel, og flasker og masse plast ... Måtte ha på oss hansker.

Det er viktig å jobbe med det – olje og dieselkanner er ikke bra ...

Jeg prøver å komme inn med et nytt spørsmål:
– Hvor ofte er miljøagentene i aksjon på Vallersund Gård, da?

– Hver tirsdag og fredag i iallfall, sier Mari. – Da er det mest Oscar og Einar som går «søppel-runden».

– Vi er veldig flinke med myk-plast og hardplast og sånne ting, sier Oscar.

– Så bra, sier jeg, – men hvor går dere for å samle inn avfallet da?

Einar: – Hele landsbyen, det er viktig å huske på butikken og kontoret også.

– Hvor går dere hen med søppelet da?

– Vi kjører det til søppelhuset, der sorterer vi det videre, sier Mari. – Metall er annerledes enn plast, lyspærer er vanskeligere enn jeg trodde, de skal sammen med elektrisk avfall. Det er forskjell på batteri for de skal i egen boks og lyspærer som ikke fungerer skal sammen med det elektriske materiale.

– Går dere til miljøstasjonen også, spør jeg. – Og har dere noen gang funnet noe spesielt der?

Oscar og Mari frakter søppel i trillebår.
Foto: Dag Balavoine

Strandryddegjengen. Foto: Vallersund

– Av og til, og der er det så mye rart vi kan finne, og en gang måtte jeg redde en DVD som var helt aleine.

– Folk driver og kaster det fra seg, saker de ikke har bruk for, og da tar jeg godt vare på det, forteller Oscar. – Noen ganger legger de fra seg ting de ikke trenger lenger.

– På miljøstasjonen bråker det skikkelig mye når vi kaster glass i konteineren. Som et høyt smell «kaboom, bang, kræs», illustrerer Oscar.

– Hvem har lært dere alt dette, spør jeg?

– Kanskje Milan har lært Oscar og meg, og Mari har lært det igjen fra Oscar og meg, forteller «Søppelguttan». Vi har lært masse på FRAMskolen.

– Hva vil dere si til de som er i husene der dere går for å samle avfall fra?

– Ja, hvert hus sorterer, legger plast, papir, kompost, glass, metall og restavfall for seg.

– Er de flinke til å sortere i husene?

– Ja, og vi liker å plukke søppel i landsbyen, sier Einar.

– Hva er vanskelig, da, spør jeg?

Mari og Oscar ser på hverandre og sier: – Når det er mye og kraftig vind, da føyer plasten med vinden, og en gang måtte vi løpe etter plasten som føk omkring i vinden. Vi klarte ikke å samle det sammen – nesten. Noen ganger må vi bruke bil i istedenfor, men vanligvis bruker vi trillebåre.

– Hva er det dere liker best med å være miljøagenter, spør jeg?

De tenker litt og Einar sier alvorlig: – Å gjøre miljøjobben for å passe på naturen og å rydde i landsbyen, av og til blir det fullt i trillebåra.

– Jeg passer på at kontakten er ute av vannkokeren og at lyset er slukket på natta, sier Mari.

Teksten er hentet fra Årsmelding 2021 Camphill Landsbystiftelse i Norge www.camphill.no.

"Belivet" vann og bokashi på Vidaråsen

AV WILL BROWNE

Siden 1998 har alt av avløp fra husene og verksteden i Vidaråsen landsby blitt behandlet i et naturbasert anlegg bestående av dammer og beplantede sandfilter. Som et samarbeidsprosjekt med Universitetet på Ås, NMBU, har dette anlegget vært gjenstand for mye omtale og forskning med flere publiserte rapporter gjennom årene. Det som kjennetegner anlegget, er et parklignende område med vakre planter og et mangfold av dyreliv som bidrar i renseprosessen. Vannet luftes og «belives» ved å sirkulere det gjennom trapper med spesielle utformede vannskåler (støpt i landsbyen) som gjør at vannet pulserer i åttetallsbevegelser. Dette sikrer tilførsel av oksygen til

de biologiske renseprosessen, også når dammene er dekket av is om vinteren eller av flytende planter som andemat om sommeren.

I en bærekraftsammenheng er gjenvinning av næringsstoffer fra avløp et høyst aktuelt tema. Fosfat er en begrenset ressurs i verden og meget viktig i landbruket. I dammene på Vidaråsen blir fosfatet i stor grad tatt opp i plantemassen som vokser i vannet (for eks. andemat og hornblad), som kan høstes og komposteres. Et filter med skjellsand i enden av anlegget tar ut en del av det gjenværende fosfatet.

De to siste årene er det på Vidaråsen gjort omfattende forsøk med fermentering av kjøkkenavfallet med en spesiell blanding av melkesyrebakterier og gjærsopp i lukkede containere. Den fermenterte komposten blir da blandet med jord, løv, biokull og spesielle urtepreparater og lagt til modning i et års tid. I løpet av denne prosessen er komposten forvandlet til meget rik jord hvor store mengder av kompostmark og andre organismer er aktive. Denne prosessen, som ofte kalles bokashi, gjør at mer av næringsinnholdet i komposten blir tilgjengelig for plantene enn det som er tilfelle i vanlig kompostering.

Anlegget på Vidaråsen, i likhet med tilsvarende renseanlegg i flere av de andre camphill-landsbyene, bidrar gjennom sin utforming til en bevisstgjøring av felles ansvar for hva som påføres vannet og hvordan det kan helbredes.

Teksten er hentet fra Årsmelding 2021 Camphill Landsbystiftelse i Norge www.camphill.no.

Rensedam Vidaråsen. Foto: Nils Langeland

Ubuntu - antroposofi på afrikansk?

- EN LEVENDE, SPIRITUELL REALITET

AV DAG BLAKKISRUD. FOTO: NOVALIS UBUNTU

Besøk på Novalis Ubuntu senter i Cape Town, Sør-Afrika

Til stadighet hører jeg folk si at antroposofien må fornye seg og tilpasse seg tiden vi lever i. Hvor befriende er det ikke da å oppleve et miljø der det antroposofiske arbeidet er helt integrert i lokalsamfunnets

flerkulturelle virkelighet. Et sted der antroposofien ikke fremstår som en forklaringsmodell, men som en levende, spirituell realitet.

SPIRITUAL CENTER

Novalis Ubuntu Institute Spiritual Center i Wynberg, Cape Town, er en ideell organisasjon som omfavner den afrikanske filosofien «Ubuntu» kombinert med Rudolf Steiners antroposofi. Gjennom ulike trenings-

programmer og prosjekter søker Ubuntu-senteret å bringe fagfolk fra ulike kulturer og samfunn samme med representanter for lokale initiativer.

Senteret arrangerer et «no money market» der man kan bytte til seg mat og ting mot ikke-materielle ytelser, for eksempel sang eller dikt, de har kurs for unge mødre, eurytmi og «frivillig turisme» som gir muligheten til å oppleve og delta i arbeidet for en kortere periode. Les mer på www.novalis.org.za.

SYNERGI

– Vi trenger *fusjon* og ikke *fisjon*, sier Anne-Lise Bure. Hun er leder av Novalis Ubuntu-senteret og av norsk avstamning. Men hun har aldri bodd i Norge og snakker ikke norsk.

– Synergi oppstår når tanke, følelse og vilje virker sammen, sier hun. – Den åndelige verden må kunne virke gjennom oss. Hvis vi klarer å jobbe sammen og få til noe, vil andre legge merke til det og ønske å forstå *hva* som foregår. Vanlig misjon er ikke lenger mulig, vi kan bare påvirke utviklingen gjennom det vi selv er i stand til å *gjøre*.

NOVALIS SOM SKYTSENGEL

Ubuntu-sentret er oppkalt etter den tyske dikteren

Novalis. – Hvorfor tenker dere at han er aktuell i Sør-Afrika i dag? spør jeg.

– Vi har valgt å knytte an til det høyeste referansepunktet, sier Anne-Lise. – Det er ikke abstrakt. Der ligger vår tilnærming til Novalis, eller Friedrich von Hardenberg som han egentlig het. Han var poet og viser seg å være merkelig aktuell og moderne selv om han ble født for 250 år siden. Han fungerer som en slags «skytsengel» for senteret.

Anne-Lise fortsetter: – Novalis representerer ren spiritualitet og åndelighet som også rekker ut over døden. Han arbeidet seg forbi dødens terskel, til sin elskede Sofie som var død, på samme måte som Dante med sin Beatrice. Det er transcendens i praksis. Det ønsker vi skal være en

realitet også for oss, – den afrikanske spiritualiteten «Ubuntu». *Jeg* blir menneske fordi *du* ser meg som menneske. Ubuntu kan være både horisontal og vertikal. Det kan dreie seg om å ære forfedrene – som har gått foran, men også lete etter det nye – det kommende som enda ikke er blitt til i den fysiske verden. Ubuntu handler også om sannhet og ærlighet. Om å være autentisk.

RINGVIRKNINGER

Flere av prosjektene til Novalis Ubuntu-sentret er imponerende, som «En sjanse for hvert barn». Det er et fellesskapsprosjekt der lærere, foreldre (hvis de finnes) og andre omsorgspersoner jobber sammen for å finne løsninger for barn, både med og uten spesielle behov. Arbeidsmodellen er implementert i utvalgte pilotskoler og omsorgsboliger. Det handler om å ta med hjertekraftene inn i omsorgsarbeidet.

Et annet prosjekt på senteret er iThemba, som betyr «håp». Prosjektet har etablert et nettverk av sivilsamfunnsorganisasjoner basert på budskapet «håp for fremtiden». Budskapet kommuniseres gjennom iThemba-konferanser. Målet er å styrke ulike sivilsamfunnsorganisasjoner i Sør-Afrika for å fremme barns rettigheter.

GENERASJONS-DIALOG

Et prosjekt som gjør spesielt inntrykk på meg, – som også kunne være aktuelt i Norge, er det som kalles «Intergenerational Dialogues». Generasjons-dialog-prosjektet handler om utveksling, lytting og refleksjon på tvers av generasjonene. Metoden sikrer at hver generasjon gis mulighet til å uttrykke seg og å reflektere over egne synspunkter. Aldersspennet i gruppene har vært mellom 14 og 80 år, og det har vist seg at samtalene har helbredende effekt på lokalsamfunnet. De unge får innblikk i tidligere hendelser og ta del i de eldres erfaringer, og de eldre blir utfordret av ungdommens spørsmål og har glede og nytte av deres energi.

Anne-Lise ser for seg en mulighet for å utdanne personer som kan fasilitere slike generasjons-dialoger i flere lokalsamfunn. Tema for dialogene har vært: «Jeg ser deg.» – Det viser vår evne til å gjenkjenne og være vitne til hverandres høyeste potensial, og anerkjente hverandres menneskelige rett til å inngå i «menneskehetens familie», sier Anne-Lise.

UTDANNELSE FOR LIVET

– Min store visjon er å utvikle Novalis Ubuntu-senter til et «community college», fortsetter Anne-Lise. Det kan kanskje best oversettes med «samfunns-utdanning». En utdanning for alle. – Vi trenger opplæring på alle områder; lærerkurs og formidling av kunnskapen for de som arbeider med barna. Så er det sykklasse for kvinner som vil lære søm, det er kunst, lærhåndverk, hagekurs, kompost og utplantning, lørdagsmarked, secondhand og «no money market». Slik er «Community exchange system» både praktisk og livsnært.

I stedet for penger bruker vi talent, sier Anne-Lise.

NOT THE END!

– Jeg vet ikke om du hadde et brennglass da du var barn, spør Anne-Lise.

Jeg nikker.

– Hvis du holder brennglasset over noen blader, vil solstrålene samle seg og bli så sterke at bladene tar

fyr. Det opplever jeg som et bilde. At vi må sørge for å samle oppmerksomheten som i et brennglass. Mange tenker at verden går under, at det ikke er noe vi kan gjøre eller bidra med. Jeg kunne ikke vært mer uenig. Klarer vi å fokusere sterkt nok, kan vi tenne en ild for en ny utvikling. Vi har så mange flotte folk, så mye ressurser. Så klart vi kan lykkes i å omskape verden *hvis* det er det vi vil. Virkelig *vil*.

Vi lever i en intens tid, men ikke i endetiden. Det er litt som da det første Goetheanum brant ned. Men nå er det strukturene som brenner. De gamle, satte strukturene, de som ikke lenger er levende. For det essensielle trenger nye og bevegelige former, sier Anne-Lise.

På Wikipedia omtales «Ubuntu» som «et etisk, humanistisk livssyn» som legger vekt på fellesskap og menneskelig forbindelser. Ordet har sin opprinnelse i bantuspråket og viser til en tankegang i tråd med tradisjonell afrikansk livsfilosofi. «Ubuntu» kan uttrykke «godhet, medfølelse og vilje til å tilgi urett».

Arne Klingborg, en livskunstner

NY BIOGRAFI SKILDRER HANS FØRSTE 49 ÅR

AV ARNE ØGAARD

«Menneskets handlinger må stilles inn i en større sammenheng slik at alt i hverdagen kan opphøyes til kunst.»

Mange av de som besøkte Järna i Sverige for noen tiår siden, var så heldige å få møte den kunnskapsrike og inspirerende Arne Klingborg. Ikke minst gjorde hans gode humor et varig inntrykk. Nå har den norskfødte billedkunstneren og skribenten

Berit Frøseth skrevet

hans biografi som omfatter første halvdel av Klingborgs liv. Boken gir samtidig et innblikk i utviklingen av svensk kunst og fremveksten av antroposofi både i Sverige og resten av Europa. Frøseth gir levende og presise beskrivelser av en lang rekke personer som på ulike måter var knyttet til Arne Klingborg.

Arne ble født i Stockholm i 1915. Men i de harde 20-åra, som var preget av inflasjon og arbeidsløshet, flyttet familien til Viggbyholm, litt nord for hoved-

staden. Her fantes en reformskole som var inspirert av Summerhill-skolen i England, og hvor det var like mye kunst- og håndverksfag som teori. De praktisk-kunstneriske fagene ble ansett som viktige for elevenes personlige utvikling. Skolen lå i naturskjønne omgivelser, og lærerne var en samling av idealister og kulturpersonligheter. Noen pleiet kontakt med antroposofene, som på den tiden fikk holde sine sommerstevner på skolen, hvor også Marie Steiner kom på besøk.

Arne Klingborg fortalte at han snek seg inn på et møte hvor noen eiendommelige mennesker talte underlig og gjorde merkelige bevegelser. Kvinnene beveget seg i slør i ulike farger. Dette var hans første møte med eurytmi. Blant lærerne fant Arne mennesker som kunne veilede ham inn i antroposofien. Men skolen ble først og fremst et sted hvor han kunne utfolde sin kreativitet ved blant annet å lage kulisser til skuespill og pynt til maskerade. Hans mål var tidlig å bli billedkunstner. I stedet for å fortsette på gymnaset, begynte han som lærling hos kirkekunstneren Gunnar Torhamn.

I 1936 ble Arne tatt inn som elev på Kunstakademiet med Isaac Grünewald som lærer. Selv om de to var ganske ulike, hadde de også mye til felles, begge var blant annet opptatt av det å se aktivt. Det kan virke som om dette var en medfødt evne hos Arne Klingborg. I boken gjengis utdrag fra de mange brevene han etterlot seg, og mye av det han skriver er begeistrede skildringer av alt han så. Sammen med Grünewald fikk Arne også arbeide med kulisser til operaen.

På 1940-tallet var Arnes malerkunst påvirket

Ett liv i konsten - Arne Klingborg & antroposofien
Lassbo Förlag 2022

Berit Frøseth

av Cézanne, men etter hvert ble han kjent med Rudolf Steiners kunstsyn; hvor det gjelder å arbeide ut fra fargen. Arne var også inspirert av Goethes fargelære, og hvordan fargen oppstår gjennom et samspill mellom lys og mørke. Mye av boken handler

nettopp om Arne Klingborgs

kamp for å finne et eget uttrykk samtidig som han prøvde å ivareta impulsene fra Steiner og Goethe. Han var opptatt av at han ikke skulle male som de «antroposofiske» malerne i Europa.

I mange år levde Arne av sin kunst og fikk både stor anerkjennelse og kritikk. Hans siste utstillinger var på midten av 1950-tallet. Etter det kom en periode hvor han malte alterbilder i en rekke av Kristen-samfunnets kirker. Dette viste seg å bli en svært krevende oppgave. For det første fantes det noen få anvisninger fra Rudolf Steiner, for det andre hadde de ulike prestene og menighetene ulike idéer og oppfatninger, og for det tredje ønsket Arne Klingborg å være kunstnerisk skapende i sitt arbeide.

Et lignende dilemma oppstod da han arbeider med scenebilder til Faust-oppsetningene i Goetheanum. Arne omtalte også billedkunsten i denne tidsperioden som et nullpunkt innen kunsthistorien, og at mye av samtidskunsten var havnet i dekadense. Han mente det måtte komme noe nytt og belivende inn. For alle som er interessert i billedkunst, er det mange bevisstgjørende refleksjoner i denne boken.

Etter Rudolf Steiners død i 1925 oppsto det en splittelse blant hans nærmeste tilhengere. Det var spørsmål om hvem som skulle ha de juridiske rettighetene til bøker og foredragsreferater, om utformingen av Det allmenne selskapets vedtekter, og om

man skulle arbeide utadrettet eller legge mest vekt på det indre arbeidet. I tillegg fantes det en rekke personlige motsetninger. Dette er selvsagt en svært forenklet fremstilling, men det oppsto alvorlige konflikter som spredde seg i flere av landsselskapene og som også kom til Norge og Sverige. I en slik situasjon var det mange som opplevde Arne Klingborg som en som kunne forene, en som kunne se det hele fra et større perspektiv. Å kjempe for ensidige synspunkter lå rett og slett ikke i hans natur, og han ble valgt til leder for det Antroposofiska Sällskapet i Sverige.

Biografien om Arne Klingborg følger ham frem

Arne Klingborgs altertavle for Kristensamfunnet i Berlin, 1962.

til starten på Rudolf Steinerseminaret i Järna i 1964. Dette ble kanskje det viktigste prosjektet i Arnes liv. Gjennom boken er vi blitt kjent med en rekke av de personlighetene som kom til å prege dette seminaret, og det er å håpe at det også kommer en del to av biografien om Arne.

Biografien er på 500 sider og fylt med interessant kunnskap og inspirerende tanker. Det forekommer noen faktafeil, men boken er godt skrevet, og jeg har hygget meg med den gjennom en rekke kvelder.

ALTERNATIV

- UTDRAK FRA «ETT LIV I KONSTEN»

Il Redentore. Vincenzo Foppa, 1476, Brera, Milano.

BERIT FRØSETH

Steiner uttalte en gang at Kristus må søkes overalt i dag, også i maleriet. Rudolf Steiners kunstbegrep tar utgangspunkt i den kristne idéen om transformasjon og oppstandelse gjennom jegets skapende virksomhet. Det handler om å komme inn i en meditativ «flyt», en alkymi, som kan opphøye motiv og farger, inn i en åndelig dimensjon.

Like mye som innholdet i et bilde, løftet Steiner fram det vesensartede, det vil si bildets reelle utstråling og dynamiske innvirkning. En kunstens oppgave som ikke var helt enkel å forvalte.

Før nye alternativer ble malt i Kristensamfunnet, benyttet man en reproduksjon av Vincenzo Foppas maleri *Il Redentore* (Frelseren) fra 1476 som Steiner hadde oppdaget da han gikk gjennom museet Brera i Milano i 1910. Foppa hadde en egen malerskole i Milano og var virksom under en begrenset tidsperiode. Utover det vet man ganske lite om Foppas liv og

Matthias Grünewald. Korsfestelsen, midtparti fra Isenheimalteret, 1512-16. Musée d'Unterlinden, Colmar.

gjerning. Elisabeth Vreede, som var sammen med Steiner i Milano, fortalte at han ble fullstendig «tatt» av bildet, på tross av at det ikke var så lett å oppdage. Han uttrykte spontant at nærmere Kristi sanne uttrykk kunne man ikke komme! Bildet formidler en stille og andaktsfull stemning og fremkaller følelsen av et Kristusmøte. Glorien har flere overganger som er vanskelig å fange, og Rudolf Steiner skal ha sagt at regnbuens farger i Frelseren ligger svært nær det virkelige inntrykket av Kristi aura. Steiner anså at den øvre delen av ansiktet hadde et greske drag over seg, mens munnen mer hadde «semittiske» trekk. Sene-

re bestilte han et fotografi av maleriet i full størrelse som han benyttet da Kristensamfunnet ble grunnlagt i 1922. Under bildet stilte han en mindre reproduksjon av Mathias Grünewalds *Korsfestelsen* fra altertavlen i Karlsruhe. I andakten for barn foreslo Steiner at man skulle benytte en skisse av Leonardo da Vinci av Kristi ansikt, som han hadde gjort som forstadium til *Nattverden*. Steiners intensjon var dog at det med tiden skulle males alterbilder av samtidige kunstnere.

Steiner gjorde selv en Kristusframstillingen i tre, *Menneskehetsrepresentanten*, en skulptur der Kristusfiguren står sentralt mellom Lucifer og Ahriman og skaper en balanse mellom dem. Hendenes gester viser samtidig hvordan Kristus forvandler og forløser de to motstandsmaktene. Steiner ga også noen spesielle anvisninger til hvordan man skulle framstille Kristi ansikt, som Arne Klingborg var svært opptatt av i sitt eget maleri:

Kristus skulle ikke ha en moderne panne – men

Utsnitt og strektegning Menneskehetsrepresentanten, Goetheanum, Rudolf Steiner og Edith Maryon. http://www.anthrolexus.de/Topos/5867_9.html

en panne som uttrykker undring. Øynene skulle ikke se på en utvendig måte, men leve seg inn i den andre og uttrykke medfølelse. Munnen skulle ikke framstilles som om den bare er ment for å spise, men for å uttale sannheter. Haken skulle være et uttrykk for den menneskelige samvittigheten.

Steiners Kristusframstilling er usentimental og ikke utpreget «vakker». Det sies at den første presten i Kristensamfunnet, Friedrich Rittelmeyer, syntes av Menneskehetsrepresentanten manglet godhet, og Steiner sa seg enig med ham i dette. Ifølge Steiner er det vanskelig å framstille øynenes sjelelige dybder i en skulptur. Han forsøkte derfor å kompensere dette gjennom hendenes gester i forhold til Lucifer og Ahriman.

Utdrag fra «Ett liv i kunsten – Arne Klingborg & antroposofien», Lassbo Förlag (2022) av Berit Frøseth, side 371- 372. Til norsk ved Sissel Jenseth.

Hvem er vår fiende? Er det vårt indre liv?

AV ARNE ØGAARD

«De har slaktet hverandre ned fordi de har båret kampen inn i et område hvor den ikke hører hjemme, fordi de ikke så den egentlige fienden.»

Dette uttalte Rudolf Steiner etter 1. verdenskrig. Når denne teksten skrives, forgår nedslaktning ikke bare i Ukraina, men i flere av verdens land. Mennesker ser fortsatt på hverandre som ytre fiender, men Rudolf Steiner minner oss om at det fra nå av gjelder å kjempe mot dragene vi møter i vårt indre.

Sitatet er hentet fra da Rudolf Steiners holdt flere

foredrag for ca. 100 ungdommer i Stuttgart oktober 1922. I Tyskland foregikk et ungdomsopprør allerede på begynnelsen av 1900-tallet. Studenter og skoleelever opplevde at pensum var virkelighetsfjernt, og de

Rudolf Steiner:
*Ungdomskurset :
tretten foredrag,
Stuttgart 3.-15.
oktober 1922*
Oversatt av Arne
Krohn Nilsen.
Antropos forlag, 1994

anså de voksnes verden uten dypere mening. De unge forlot skoler og universiteter og gikk ut i naturen. De ble «Wandervögel» som lot håret gro og underholdt hverandre med sang og musikk. Noen ga avkall på arv og materielle goder.

Første verdenskrig satte en demper på denne ungdomsbevegelsen, men noen holdt det gående utover på 1920-tallet. Det var noen av disse som møtte Rudolf Steiner i Stuttgart. Foredragene er utgitt på norsk i boken «Ungdomskurset». Den er i dag utsolgt, men finnes på svensk og tysk (GA 217). Boken kan også leses digitalt på Nasjonalbibliotekets hjemmeside.

I denne artikkelen vil jeg fremheve noen hovedpunkter fra *Ungdomskurset*.

EN STIVNET KULTUR

Rudolf Steiner innledet kurset med å påpeke at kulturen hadde stivnet i døde former. Former som ikke lenger kunne gi noe til de unge. Omgangsformene var styrt av konvensjoner, samtalene var fulle av fraser, og mange av arbeidsformene var ren rutine. Dette var det motsatte av hva de unge innerst inne ønsket. De hadde en lengsel etter noe mer levende og hjertelig. De trengte «å få fjernet skoddene» som den eldre generasjon hadde satt for «vindueene».

Sannhetsfølelse måtte settes som motvekt til frasen. Konvensjonen måtte erstattes med umiddelbare, hjertelige forhold, menneske og menneske imellom. Rutiner og alle former for automatiske handlinger måtte erstattes, slik at hver enkelt handling ble fylt med ånd.

De unge hadde vansker med begrepet «ånd», hva

Mikael med «sjelevekten» i Kinsarvik kirke som er fra 1160. Foto: Sissel Jenseth

det betød, siden ordet *ånd* ble brukt i så mange sammenhenger. Steiner understreket derfor at begrepet «sannhet» var det vesentlige.

Steiner tok også et oppgjør med det å hele tiden skulle ta et standpunkt. Et standpunkt betyr å «stå stille». Men et moderne menneske må være bevegelig og undersøkende i sin tenkning. Det må kunne se en sak fra stadig nye sider. Spesielt gjelder dette i forhold til naturen som ikke er en mekanisk innretning, men på mange måter er kunstnerisk i sin virksomhet.

TOMHETSFØLELSENS NØDVENDIGHET

«Vi kommer bare videre når vi gjør oss klart det tragiske ved verdenshendelsene i vår tid: at vi egentlig står overfor et intet, noe vi nødvendigvis måtte møte i jordutviklingen, for at den menneskelige frihet skulle bli mulig. Overfor dette intet trenger vi oppvekkelse

gjennom ånden.»

Men ånd er noe mer enn intellektet. «Skolen må bli liv, ikke viten; ikke ferdighet, men kunst, livfulle handlinger, vekkende dåd, nå da menneskene gjennom verdensutviklingen er falt i en søvn som er fylt med intellektualistiske drømmer. Allerede under vanlig drøm hender det at man blir stormannsgal. Men disse drømmene er ingenting sammenlignet med den intellektualistiske drømmen.»

Et eksempel på en intellektualistisk drøm, er den hovmodige holdningen at moderne vitenskap har tilegnet seg så godt som alt som er av vesentlig viten. Et annet eksempel er en korttenkthet som har fått oss til å tro at vi kan forsyne oss ubegrenset av jordens ressurser. Intellektet danner lett forestillinger, men i den grad disse fjerner seg fra virkeligheten, blir fremstillingen fort som død. Det Steiner kaller «ånd» er

det motsatte: «Ånden må gjennomtrengre oss som noe levende ... *Det dreier seg ikke om å tale om ånden, men å tale ut fra ånden.*»

I boken *Frihetens filosofi* beskriver Rudolf Steiner moralsk fantasi og moralsk intuisjon som en evne vi kan utvikle til å gjøre det rette i hver enkelt situasjon. Dette kan kalles å stå i åndelig forbindelse.

«Den menneskelige etikks fremtid avhenger helt av at den moralske intuisjons kraft blir sterkere for hver dag. [...] I det vi stadig bringer det enkelte menneskelige individ til å bli seg bevisst hva det er som kan spire frem i dets sjel av moralske intuisjoner.»

DET SOSIALE SAMSPILLET

«Når man går gjennom livet og møter enkeltmennesker, må man ha et åpent hjerte, et åpent sinn for disse enkelte mennesker. Man må så å si overfor hvert enkelt menneske være i stand til å utvikle en helt ny medfølelse. Bare da er man rettferdig overfor mennesket, når man i hver enkelt ser et nytt menneske.»

Men det er ikke nok med god vilje. Skal vi klare slike utfordringer, må vi utvikle nye evner i oss selv, og Rudolf Steiners metode innebærer en intensivring av tenkningen. Dette arbeidet betyr at vi bruker viljen til å heve tenkningen på et høyere nivå. Steiner bruker begreper som *ren* tenkning, *levende* tenkning og *aktiv* tenkning. Det er en indre skoleringvei hvor du blir herre over tanke, følelse og vilje. I denne prosessen gjelder det også å gjenfinne fantasikraften, den som lever i barnet i deg, men som lett forsvinner i oppveksten. Spesielt skjer dette hvis skoleundervisningen er tørr og livløs. Vi må derfor gjøre alt for å ta vare på det barnlige og fantasifulle, det levende i mennesket. «Det er hjerteskjærende når et barn oppdras slik at det skal definere et begrep og så skal beholde denne definisjon. Det er virkelig som om man ville snøre dets lemmer fast i et apparat.»

«Tenkningen er den eneste kraft som ut fra mennesket kan bringe sammenheng mellom menneskesjelen og det guddommelig åndelige verdensinnhold. I frihet må vi utvikle den indre impuls til å bringe aktivitet inn i tenkningen og hjerte må være med, vi behøver den modige vilje.»

VI ER IKKE EN TILFELDIGHET

Ut fra Rudolf Steiners perspektiv er det helt avgjørende at vi ikke betrakter fødselen som en tilfeldig hendelse hvor barnet kun er et produkt av arv og miljø. Vi må våge tanken på at barnet kan ha noe *med* seg fra et tidligere liv.

«Har vi bevissthet om det, da avslører barnet fra første åndedrett hva som åpenbarer seg ut fra den åndelige verden. Da kommer noe til syne fra dag til dag, fra uke til uke, fra år til år. Ser vi på barnet på den måten, blir det en gåte som åpner seg for oss på en ganske annen måte enn hvis man mener at vi bare står overfor en utvikling av et vesen som har tatt sin begynnelse med fødselen og som utvikler seg med utgangspunkt i kimen, slik man i dag sier.»

«Vi må møte mennesket på en slik måte at vi opplever det som en vandrende verdensgåte. Da vil vi overfor et hvert menneske lære å utvikle de følelser som henter tilliten frem av det dypeste i vår sjel. Tillit helt konkret, individuelt utformet tillit er det som har vanskeligst for å kjempe seg frem av menneskesjelen. Men uten en pedagogikk – en kulturpedagogikk – orientert i retning av tillit, kommer den menneskelige sivilisasjon ikke videre.»

«På den ene siden sitter mennesket som vokser seg inn i bevissthetssjelens tidsalder, fast i sine abstrakte uttenkte ideer. På den andre siden lever, utenom hodet, begjæret etter å oppleve mer enn hodet kan oppleve». Denne spaltningen kan motvirkes med en kunstnerisk undervisning.

I disse foredragene beskriver Steiner mye av grunnlaget for steinerpedagogikken, og at dens mål er å skape frie, bevegelige og kreative mennesker. Men «det viktigste er at vi skaper undervisning som gjør det mulig for menneskene å leve med hverandre». Et annet hovedmål er at «oppdragelsen igjen må stille menneskene på føttene og lede dem slik at de igjen kan kjenne hjertet slå når de tenker over noe, ikke bare sørge for at de får noe for sin viten.»

MIKAEL OG DRAGEN

«Når vi fyller vår sjel med hva vår tenkning er blitt gjennom naturen, vil det som i dag er det sterkeste fremtredende ved vår sivilisasjon, åpenbare seg for oss i bildet av dragen som sluker mennesket.» Den

materialistiske virkelighetsoppfatningen har oppstått «fordi dragen trenger inn selv i den fjerneste avkrok, selv om man ikke er klar over det, og lammer hjertekreftene.»

«Dragen må beseires. Men den kan ikke beseires på annen måte enn ved at vi blir var hvordan også Mikael, St. Georg kommer utenfra. Og denne Mikael, denne St. Georg som kommer utenfra, som er i stand til å beseire dragen, er ikke annet enn virkelig åndserkjennelse ...»

«Det er det vi fremfor alt må oppnå, hvis vi vil bli riktige ledere for ungdommen. For Mikael trenger på en måte en vogn for å komme inn i vår sivilisasjon. Og denne vogn viser seg for den virkelige oppdrager som det som åpenbarer seg i det unge, vordende mennesket, ja også hos barnet. Der arbeider ennå en kraft som stammer fra det førjordiske liv ... Oppdrar vi på riktig måte. Bereder vi vognen for Mikael, slik at han kommer inn i vår sivilisasjon.»

«Det er den egentlige grunnimpulsen i all pedagogikk. Vi må ikke betrakte denne oppdragelseskunst, som noe vi kan studere oss til. Vi må se på den som noe vi slutter forbund med, hvis ankomst vi hilser, som ikke kommer til oss i form av døde tanker og begreper, men som et levende vesen vi tilbyr våre tjenester, hvis menneskeheten skal finne veien til videre utvikling.»

«For mennesket er til for å gjøre ånden til innhold i verden, den ånd som ikke ville være der uten mennesket.»

«For å beseire dragen trengs de krefter som, når de utvikles riktig, bringer fred på jorden.»

Treskulptur av St Mikael i S:t Mikael's kyrka på Åland fra 1200-tallet.

«Først når dragen ikke lenger stilles frem, men når man ut fra Mikael's kraft kan finne det som utslettet den, vil en ekte ungdomsbevegelse kunne oppnå sitt mål. Det vil igjen vise seg ved at vi har noe å si hverandre. For i sannhet får oppdrageren, hvis han er et helt menneske, likeså meget fra barnet som han gir barnet. Den som ikke kan lære av hva barnet bringer med seg som budskap fra den åndelige verden, kan heller ikke gi barnet noen kunnskap om jordlivets hemmeligheter. Bare når barnet blir vår oppdrager, idet det bringer bud med fra den åndelige verden, vil det finne seg beredt til å oppta det budskap vi møter det med fra jordlivet.»

Arne Øgaard er steinerskolelærer, skribent, forfatter og redaktør for bladet Pengevirke.

Det største tallet er én

AV KRISTINE HØILAND

La oss forestille oss en mattetime. «Det største tallet er én», sier mattelæreren, og viser det ved å holde opp et ark. «For å få to, deler jeg arket i to deler», forsetter han og klipper arket i to. «Skal jeg få fire, deler jeg igjen de to delene i to», sier han og klipper videre slik at fire papirdeler nå ligger på bordet. Ennå ser vi at de fire delene er uttrykk for dette store enhetsprinsippet. Og så kan læreren fortsette å klippe og dele, og vise hvordan stadig nye og høyere tall oppstår. Så lenge delene ligger stille på bordet, ser vi at de tilhører det ene arket. Men så åpnes døra inn til klasserommet, et vindkast går gjennom rommet og de små delene, dette puslespillet av smådelar som enheten besto av, virvles opp og faller ned igjen rundt omkring. Orden er blitt kaos.

På mange måter er Skapelsesberetningen en slik fortelling. En gang var alt ett. Så ble det delt i «over» og «under», i lys og mørke, vann og jord, planter og dyr. Til sist kom mennesket, som også ble delt, i mann og kvinne. Og så ble vi virvlet ut av den harmoniske enheten, paradiset, gjennom det vi kaller syndefallet, som delte vår erkjennelse opp i det som er godt eller ondt.

Mennesket sluttet ikke å strebe etter enheten det kom fra. Fortellingen om Babels tårn viser en menneskehet som snakket samme språk, som samhandlet og ville bygge et tårn som rakk helt opp i den åndelige verden, for å utfordre den. Men dit skulle vi ikke under de premissene. De guddommelige makter delte menneskeheten opp i ulike nasjonaliteter og språk. Folk kjempet nå mot folk, religioner mot religioner, og alle mente at de representerte den sanne enhetsimpuls, som de ante stykkevis, men delt, dypt i

deres sjeler.

Fortellingen slutter ikke der. Den guddommelige verden sendte en representant ned til dette kaoset, for å vise veien videre. «I min Faders hus er det mange rom», sa han, og la til at han har mange flokker i verden. Han er hyrden for alle, og alle skal en gang bli én flokk. Det delte har hatt sin tid, nå begynner tiden og veien for å enes. Og veien går gjennom det budet han satte over alle andre bud: «Elsk hverandre.» Dette går langt videre enn det vi kaller vår menneskelige godhet og kjærighet overfor venner og partnere. Det er den guddommelige kjærighet til alt det skapte, som menes. For enheten besto i urbegynnelsen av ren, guddommelig kjærighet. Den ble delt, og delt, og delt, og gjennom Kristus ble impulsen gitt til å samle enheten igjen. Ikke for å bli ens, men for å enes.

Kristensamfunnet fyller 100 år i år. Mange av våre antroposofisk inspirerte virksomheter er blitt eller blir 100 år nå. Rudolf Steiners tanker den gang har gitt viktige bidrag til det store samfunnsbildet. Mennesker som har følt seg hjemme blant disse tankene, har funnet sammen gjennom disse 100 årene. Framtiden, tror jeg, ligger i å samarbeide og samhandle mer i det store samfunnspuslespillet, hvor vi er én flokk blant mange. Kristus tilhører ikke kristendommen, men verden, uavhengig av religion eller ståsted. Budet om å elske hverandre er grenseløst og flokkuavhengig.

Kristine Høiland er prest i Mikaelkirken, Kristensamfunnet i Oslo.

«Babels tårn» av Pieter Brueghel den eldre, ca 1525-1530. Kunsthistorisches Museum i Wien. Wikipedia.

Suzanne Brøggers møte med Kaj Skagens utopi

I 2018 utga Suzanne Brøgger en bok om Norge, *Omelette norvégienne. Reiser i Norge. Epistler og notater*, på Kagge forlag. I den skriver hun: «Hvis det er noe vi har bruk for i dag, så er det nettopp indre krefter, overbevisningen om at ånd er evig, og at livet alltid vil gro. At noe er større enn oss, at man skal kjempe for det, og ikke trække på de svake. Innlysende sannheter som blekner i våre dagers flimmer.»

Helt til slutt i boken har hun et kort intervju med Kaj Skagen om meningen med alt, som vi her gjengir med velvillig tillatelse:

Hvis det er noen i Norge som har tenkt over vår utvikling som art, må det være forfatteren av *Den nødvendige utopi*, Kaj Skagen, og er den ikke også mer nødvendig enn noensinne i dag, hvor den vestlige verden føler seg ute av kontroll, fortapt i velstand, uten åndelige retningslinjer? Og hvor ingen skammer seg over å lete etter fiendebilder i en fattig, desperat underklasse?

Jeg skal møte Skagen her i Bergen. Det er han som skal gi meg meningen med alt. Visjonen for, ideen med Europas fremtid, og peke ut de nihilistiske avgrunnene som preger den vestlige verden. Han har gjort avtale med meg på en kafé ved havnen og kirken, befolket utelukkende av tenåringer med laptopper – hele Skam-segmentet – og jeg tenker: Det kan da ikke stemme at dette her er Kaj Skagens stamkafé! Det er ikke plass til oss heller – eller til en diskusjon om Vestens fremtid, og nei, det er ikke Kaj Skagens

stamkafé, for han går aldri på kafé, får jeg vite.

Hvor skulle vi fordype oss i utopier og fortapelser midt mellom skipets ankomst og togets avgang, mellom fremtidshåp og kataklysmer, mens bagasjen min må trekkes av gårde over den ujevne brosteinen?

Vi slår oss ned på første og beste sted, en støyende kinarestaurant. Forløpet illustrerer tydelig at han og jeg tilhører fortiden, to typer som er i ferd med å bli kassert og skrevet ut av historien. Referansene våre er ikke lenger i bruk. Vår erindring og erfaring blåser i vinden.

Vi snakker om forskjellen på Danmark, Grundtvigs fedreland med det levende ordet, og Norge, der særlig Kaj Skagens livslange Steiner-interesse har satt sitt preg.

«Allmenndannelsens forsvinning til fordel for spesialistenes tidsalder.»

«Den eneste åndelige strømmen vi har i dag, er islam.»

«Kan det virkelig stemme at islam er det eneste korrektivet vi har til kapitalismen?»

«Vesten har forkastet den åndelige tradisjonen til fordel for økonomisk tenkning.»

«Men man kan ikke avvise», sier Kaj Skagen, «at det i dag blir sådd frø med anlegg som først vil vise seg om 20-30 år. Det vokser hele tiden indre betydninger.»

«Og man oppdager først hva det innebærer i neste generasjon.»

«Det er vi nødt til å tro.»

«Ja. Det er vi nødt til å tro.»

«Steiner anser jeg som den mest moderne representanten for en tenkning som går tilbake til antikken.»

«Vil Rudolf Steiner få en renessanse?»

«En reflektert åndelig strømning kan ikke bli borte.»

«Flere jeg har møtt på veien, snakker om at vi lever i *mørketiden*.»

«Jeg er ikke fremmed for tanken.»

«Du mener også at den indre bærekraften i vestlig sivilisasjon er svekket?»

«Det er det vanskelig å si offentlig.»

«Men hvor finnes bærekraften?»

«Potensialet?»

«Hvordan aktiveres den?»

«Det må finnes en intellektuell kapital på de åndelige områdene, et ubrukt reservoar.»

«Når man ser på den behovsmaskinen velferdssamfunnet er blitt, er det ikke så merkelig at det avfører ekstreme typer.»

«Utbrytere som må foreta seg ekstreme ting, gå i krig eller gå til Nordpolen.»

Jeg skal til jernbanestasjonen. Vi må bryte opp. Men det jeg umiddelbart heftet meg ved fra samtalen vår, var at datteren hans ikke hadde lært noe på skolen fordi hun hadde vært nødt til å forsøke seg mot støyen. Det var først da hun kom ut av skolen, forklarte Kaj Skagen, at hun på eget initiativ begynte å lære noe.

Steiner foreslo jo også at barn skulle skrive sine egne lærebøker. Som Nils Christie, som var kjent for små ord om store problemer og kunne nøye seg med å stille det polemiske spørsmålet: «Hva hvis skolen ikke fantes?» Ja, uten de oppbevaringsanstaltene ville uten tvil de voksne og hele den økonomiske tenkningen samfunnet hviler på, få dødsstøtet.

I stasjonskiosken finne jeg følgende titler:

Tenk som en kriger, nå dine mål med mental styrketrening

Bli best med mental trening

Helvetesuke – 7 dager som forandrer livet ditt

Nå – grip øyeblikket, det er alt du har

Suzanne Brøgger

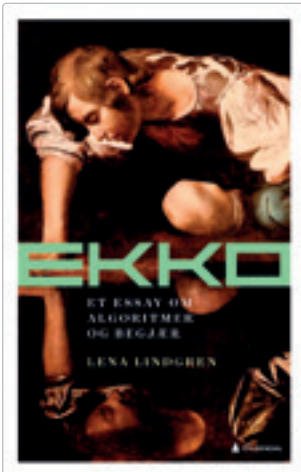
Kjemp for alt hva du har kjær – en fortelling om selvutvikling og personlig lederskap

Det hersker et basalt misforhold mellom den digitale og den virkelige virkeligheten. Mellom «skyen» som lå som en midgardsorm av ledninger rundt jorden på den ene siden og vår menneskelige sårbarhet på den andre. Kanskje var det kunstnerens oppgave å fortolke den avgrunnen vi befant oss i?

Omelette norvégienne. Reiser i Norge. Epistler og notater. Oversatt av Trude Marstein. Kagge forlag (2018). 336 sider

Den nødvendige utopi. Antroposofiske essays
Antropos forlag (2009)
kajskagen.no/essaysamlinger/den-nodvendige-utopi

Mellom Ekko og Narcissus

Ekko. Et essay om algoritmer om begjær
Lena Lindgren
Gyldendal 2021

AV STEINGRÍMUR NJÁLSSON

Det er neimen ikke lett å følge med på alle utgivelser med analyser og diagnoser av vår mangslungne og litt forvirrende tid. At også denne delen av informasjonsstrømmen oppleves overveldende, er vel nettopp symptomatisk for tidsånden. Når jeg innimellom leser en bok som virkelig trefter tidsånden og faktisk bidrar til opplysning, blir jeg imidlertid minnet på at jeg ikke trenger å lese alle potensielt relevante bøker for å forstå fenomenet bedre. Hvis du skal lese én bok om temaet, holder det langt på vei å lese boka *Ekko*, med den smektende

undertittelen *Et essay om begjær og algoritmer*. Den er ført i pennen av Morgenbladet-kommentator Lena Lindgren, og den anbefales hermed.

For å forstå sin samtid må man evne å skue ut over den, heve seg over alt virvaret på bakken. En måte å gjøre dette på er å ty til gamle myter, som i sin menneskelige kompleksitet og gamle visdom fremdeles kan lære oss noe om verden og oss selv. Lindgren tar utgangspunkt i den greske myten om Ekko og Narcissus. Sistnevnte er velkjent, og vestlig kultur har vært omtalt som narsissistisk i alle fall siden

slutten av 1970-tallet. Lindgren peker på at Ekko ofte blir oversett når myten gjenfortelles og anvendes i ulike kulturanalyser. Og hun viser hvordan Ekko, like mye som Narcissus, kan stå som symbol på vår tid.

Nymfen Ekko lider en heller ublid skjebne. Først blir hun forbannet av Hera – hun var for vakker og fristende, og hun snakket angivelig for mye. I Lindgrens tolkning hadde hun gjort seg skyldig i informasjonsoverflod, og for det blir hun fratatt evnen til selvstendig tale. Etter Heras forbannelse kan Ekko bare gjenta de siste ordene som andre ytrer. Deretter forelsker Ekko seg i Narcissus, men når han avviser henne, visner kroppen hennes vekk av ren kjærlighetssorg. Mens Narcissus forkommer fordi han fortaper seg i sitt eget speilbilde, er Ekko redusert til en stemme som kun kan etterplapre enkeltord fra andre. Som Lindgren sier, blir Narcissus bare seg selv, Ekko blir bare de andre.

I grunnen er Ekko offer for både eget og andres begjær. Og hun ender altså opp som en etterplaprer, berøvet all selvstendighet, all individualitet. Slik sett kan hun stå som et symbol på vår tid. Styrkt som vi er av nettets og spesielt sosiale mediers usynlige algoritmer, har vi i stigende grad mistet vår autonomi. Vi gjør og velger det algoritmene forslår for oss, og forslagene vi serveres, er tilpasset våre behov og vårt mer eller mindre grenseløse begjær. På mange måter er det Google, Facebook og Twitter som kjenner oss best, og på noen områder overgår deres oversikt vår egen selvinnsikt.

Som Lindgren understreker, er dette et av samtidens paradokser: Samtidig som troen på det auto-

Nicolas Poussins «Ekko og Narcissus» ca. 1629-1630, Louvre, Paris. Wikipedia

nome individet kanskje står sterkere enn i noen tidligere historisk epoke, er flere og flere menneskers atferd bevisst styrt av store markedsaktører. Og hvem liker vel å tenke på at den digitale atferden vår, som fyller en stadig større del av døgnet, faktisk er designet av programmerere på andre kontinenter?

Det digitale livet vårt inngår i et nytt, økonomisk system. En utbredt karakteristikk, som man leser titt og ofte, er at i denne økonomien er «informasjon den nye oljen». Denne innsikten er ikke direkte feil, men Lindgren nyanserer den, blant annet gjennom følgende sitat fra en anonym kilde i bransjen: «Hvis noe er gratis [på internett], er det ikke du som er kunden. Du er produktet». De store selskapene i den nye økonomien, som Google, Amazon og Facebook, som er langt mer verdt enn for eksempel selskaper som produserer biler eller olje, tjener penger primært på annonser og reklame. Det de selger, er vår atferd, våre vaner og vår oppmerksomhet – som de er så uendelig gode til å holde på.

Hvordan gikk det så til at vår atferd og vår oppmerksomhet er blitt selve produktene eller varene i den nye økonomien? Lindgren undersøker kildene til denne nye «oppmerksomhetsøkonomien», og viser oss hvordan den fungerer. Hun identifiserer hvilke ideer og doktriner som ligger til grunn for denne siste utgaven av kapitalismen, og hun sporer også opp opphavsmennene. Her blottstilles bakmenn som Peter Thiel og hans inspirator filosofen René Girard. Sistnevnte har i flere bøker beskrevet mennesket som et «mimetisk vesen», noe investoren Thiel har tatt på alvor: Hvis menneskene først og fremst imiterer

hverandre og for enhver pris ønsker hverandres oppmerksomhet, så la oss gi dem det – og tjene en masse penger på det!

Ekko er en bok til å bli klokere av, og den er vel-skrevet. Den tar opp store, eksistensielle spørsmål, framfor alt hvilke sider ved mennesket det digitale livet og den nye økonomien appellerer til, og hvilke sider som havner i bakevja og følgelig blir lidende. Lindgren viser oss at vi i grunnen deler skjebne med begge figurene i den gamle myten. På den ene siden ligger alt til rette for at vi kan gå oss vill i oss selv, slik Narcissus gjorde, samtidig som vi står i fare for å bli redusert til bildet vi presenterer i sosiale medier og oppmerksomheten dette får, på den andre. Ettersom vi på dette viset er fanget mellom Narcissus og Ekko, blir det også klart at individualiteten og det selvstendige jeg'et ikke utvikles uten kamp i vår tid. Men det visste kanskje alle steinerpedagoger allerede?

Omtalen av boken har tidligere stått i Steinerbladet 3-2021.

Steingrímur Njálsson er steinerskolelærer ved Oslo by steinerskole.

Truslene mot demokratiet

- MED ET BLIKK PÅ FILOSOFEN HJALMAR HEGGES BOK

AV ARNE ØGAARD

Antall reelle demokratier er i tilbakegang, men hvordan står det til med vårt eget folkestyre? Er det i ferd med å bli et skinndemokrati eller oppleves det som flertallsdiktatur?

Filosofen Hjalmar Hegge gjorde en grundig belysning av demokratiet i siste del av boken *Frihet, individualitet og samfunn* (Universitetsforlaget, 1988,

2. utg. Antropos, 2003). Det er en utvidet bearbeidelse av hans doktoravhandling fra 1988 hvor han diskuterer demokratiets muligheter med utgangspunkt i kjente tenkere, og spesielt Jürgen Habermas. De er begge enige om at demokratiets mål må være å finne de beste løsningene for hele folket. Dette kan best skje gjennom konsensus beslutninger, men Hegge innrømmer at

avstemninger kan være nødvendig.

Et av grunnspørsmålene i demokratidebatten er forholdet mellom frihet og likhet. Hegge påpeker at begge er forutsetninger for et demokrati. Grunnprinsippet må være at likeverdige individer møtes til fri meningsutveksling.

Han henviser til historien hvor vi først måtte frigjøre oss fra geistlighetens dogmer. Først da kunne folk møtes og fritt diskutere hva slags samfunn de ville skape. Slike diskusjoner skjedde tidlig i de engelske kaffehusene. Et viktig tema var oppgjøret med forestillingen om at enkelte folkegrupper var født til å herske over andre. Et annet var idéen om at alle mennesker er like mye verd. Peter Kropotkins selvbiografi gir en glimrende skildring av hvordan det i Russland skjedde en radikal bevissthetsendring på disse to områdene på slutten av 1800-tallet.

TRUSLER MOT FRIHETEN

I politikken fattes bestemmelser som angår oss alle, og derfor må også alle kunne delta som likeverdige i samtalen som fører frem til en beslutningsprosess. Forutsetningen for at dette skal bli vellykket, er en fri og grundig kunnskapsutveksling. Uten muligheter til en slik prosess, vil innføringen av demokrati fort bli mislykket. Hegge påpeker at den frie debatten i etterkrigstiden ble hemmet av partipressens makt. Ulike samfunnsgrupper ble foret med ensidige synspunkter. I dag er utfordringen en annen. Media kjemper om oppmerksomhet ved å skape sensasjoner, spekulasjoner og overdreven polarisering. De politiske debattene kan ligne show hvor deltagerne søker størst mulig oppmerksomhet om sin person, der de gir

Hjalmar Hegge

skjeve eller gale fremstillinger av andres ideer.

Noe av problemene ligger i at de ulike partiene prøver å fremstå som om de alene er i stand til å skape et ideelt samfunn. Men i praksis lykkes hverken høyre eller venstresiden i å mestre samtidens store oppgaver.

Derfor er troen på de gamle partiene synkende, og populistene vinner ofte valg med enkle slagord og naive løfter de på ingen måte kan innfri. Vi trenger partier som ivaretar ulike interessegrupper i den demokratiske prosessen. Men i den grad valgene fremstår som maktkamp mellom ulike ideologier og særinteresser, vil noe av demokratiets idé være tapt. I verste fall får vi et flertallsdiktatur.

Å finne gode løsninger for fellesskapet krever innsiktsfull og bevegelig tenkning. Mange av dagens politikere er låst til partiprogrammet og interne gruppevedtak, og de kan dermed ikke ha den kreative tenkningen som vår tids utfordringer krever. Hegge var bekymret for at byråkrater og ensidig sakkunnskap i for stor grad skulle få påvirke prosessen. I dag er vi mer opptatt av at godt betalte lobbyister får prege utviklingen på de pengesterkes premisser.

FRIHET ELLER LIKHET?

Frihet og likhet betraktes ofte som motsetninger, men Hegge opphever denne motsetningen ved å plassere dem på ulike områder. *Frihet* må gjelde ikke bare for tro og ytringer, men overalt hvor det utvikles nye ideer. *Likhet* er derimot nødvendig når det gjelder lover, rettigheter og deltagelse i demokratiske prosesser. De fleste vil godta tanken om at alle mennesker er like mye verd, men Hegge påpeker at dette blir tomme ord, så lenge vi lar en betydelig del av våre medmennesker leve i nød og fattigdom.

Hegge argumenterer for at det må herske en stor grad av frihet innenfor forskning, undervisning og omsorgsykker, og at disse områdene må styres av de kompetente som arbeider i feltet. Det vil f.eks. si at skoleutviklingen må styres av lærerne og pedagogiske ledere. I dag er det dessverre slik at politikerne gjerne tror de vet hva som skal til for å skape gode skoler, og det er påfallende hvor sjelden de spør praktiserende pedagoger om hvilke rammer de trenger for å utvikle skolen. Dette gjelder også de andre områdene som er nevnt over. Det vil være en styrke for demokratiet om politikerne i større grad lot dette som kan kalles åndslivet, styre seg selv. Dermed kunne politikerne også få mer tid til sine sentrale oppgaver.

FRIHET ELLER EGOISME?

Ifølge Hegge er det meste av både høyre og venstresiden hemmet av at de ikke forstår forskjellen mellom frihet og egoisme. Litt forenklet kan vi si at frihet er knyttet til gleden av å realisere en ide, mens egoismen preges av begjær etter makt, penger og materiell overflod. Hegge tar et kraftig oppgjør med Adam Smith, og han utvikler tanker om en ny økonomi basert på brorskap. For frislippet av egoismen i næringslivet har ført til økonomiske forskjeller som er en av truslene mot demokratiet. I dag er disse forskjellene langt mer markante enn på Heggens tid, og det er et spørsmål om i hvilken grad politikerne er i stand til å påvirke denne samfunnsutviklingen. Vi er fanget i et økonomisk system som i stor grad styres av de med pengemakt. Det gjelder både multinasjonale selskaper og rike enkeltpersoner. Dagens pengemakt er også en sammenblanding av lovlydige og kriminelle aktører. Her kan nevnes korrupsjon, skatteparadiser, hvitvasking, mafiainfiltrasjon, med mer.

For noen vil det utvilsomt være provoserende å lese Hjalmar Heggens 30 år gamle bok, men for andre vil den være et forfriskende pust av nytenkning i en situasjon som i dag kan virke både grå og håpløs. Boken kan også leses som et forsøk på å tilpasse Rudolf Steiners tregreningslære til vår moderne tid.

Arne Øgaard er steinerskolelærer, skribent, forfatter og redaktør for bladet Pengevirke.

Returadresse: Dialogos, Oscars gt 10, 0352 Oslo

